

Medvirkningsansvarets periferi

Kandidatnummer: 649

Leveringsfrist: 25.04.2008

(* regelverk for spesialoppgave på:

<http://www.jus.uio.no/studier/regelverk/utf-forskr-vedlegg-i.html>

regelverk for masteroppgave på:

<http://www.jus.uio.no/studier/regelverk/master/eksamensforskrift/kap6.html>)

Til sammen 17004 ord

24.04.2008

Innholdsfortegnelse

<u>1 INNLEDNING.....</u>	<u>1</u>
1.1 Avhandlingens problemstillinger.....	1
1.2 Avgrensning av oppgaven.....	2
1.3 Den videre disponering.....	4
1.4 Begrepet ”medvirkning” og medvirkningsansvarets lovmessige forankring i norsk strafferett.....	4
1.4.1 Generelt om begrepet ”medvirkning” i norsk strafferett.....	4
1.4.2 Lovgrunnlag for medvirkningsansvaret.....	5
1.4.3 Hjemlene for medvirkningsansvaret i den norske straffeloven.....	6
1.5 Årsakskravet som vilkår for medvirkningsansvaret.....	7
1.6 Rettsstridskravet som vilkår for medvirkningsansvaret.....	9
1.7 Psykisk medvirkning – presisering av begrepet og lovmessig forankring av psykisk medvirkningsansvar.....	12
<u>2 AVHANDLINGENS HOVEDDEL – TO PROBLEMSTILLINGER INNEN PSYKISK MEDVIRKNING.....</u>	<u>14</u>
2.1 Problemstilling nummer 1: i hvilken utstrekning borgeren kan holdes straffansvarlig for psykisk eller passiv medvirkningsatferd i en situasjon hvor det ikke finnes andre reelle handlingsalternativer	14
2.1.1 Avgrensning og videre disponering i punkt 2.1.....	14
2.1.2 Begrepet ”forutberegnelighet” i norsk rett, og enkelte lovhjemler som beskytter medvirkere i en tvungen situasjon.....	15
2.1.3 Rettspraksis før ”Hasjseiler-kjennelsene”. Utvikling over tid.....	15
2.1.4 ”Hasjseiler-kjennelsene”, drøftelse og konklusjon.....	24

2.1.5 Rettspraksis etter ”Hasjseiler-kjennelsene”. Endring av terskel for idømmelse av psykisk medvirkningsansvar.....	31
2.1.6 Oppsummering av drøftelsen for problemstilling nummer en, konklusjon.....	34
2.2 Problemstilling nummer 2: hvor godt blir en enkeltborgers rett til ytringsfrihet ivaretatt i rettavgjørelser som statuerer medvirkningsansvaret for ytringer?.....	36
2.2.1 Avgrensning av den videre drøftelsen, disponering.....	36
2.2.2 Ytringsbegrepet. Hjemlene for straffansvar for ytringer. Ytringsfrihet.....	36
2.2.3 Utvikling av kriterier for å strafflegge meningsytringer som psykisk medvirkning.....	39
<u>3 OPPSUMMERING OG AVSLUTNING.....</u>	<u>54</u>
<u>4 LITTERATURLISTE.....</u>	<u>56</u>
<u>5 LISTER OVER TABELLER OG FIGURER M V.....</u>	<u>A</u>

1 Innledning

1.1 Avhandlingens problemstillinger

Oppgaven reiser to hovedproblemstillinger. Begge gjelder temaene straffbar psykisk og passiv medvirkning.

Den første problemstillingen er i hvilken utstrekning borgeren kan holdes straffansvarlig for psykisk eller passiv medvirkningsatferd i en situasjon hvor det ikke finnes andre reelle handlingsalternativer.

Ovennevnte problemstilling avgrenses til å omfatte situasjoner hvor bistandshandlingen ikke fremstår som noen aktiv handling. Fokus skal i stedet rettes mot de situasjoner hvor medvirkningen har hatt en mer indirekte påvirkning på hovedmannen.

Kjernen i første problemstilling gjelder forholdet mellom tiltaltes behov for forutberegnelighet på den ene side og på den andre siden det ansvar som domstolene oppstiller for medvirkningsatferd hvor tiltalte ikke har noen reelle handlingsalternativer. Drøftelsen vil angå spørsmålet om i hvilken utstrekning borgeren har en handlingsplikt enten for å forhindre at en forbrytelse blir begått, eller å uttrykkelig ta avstand fra hovedmannens handling.

Det rettslige utgangspunkt for drøftelsen av denne problemstillingen er Grunnlovens § 96 og straffebed som fastsetter straff for medvirkningshandlinger.

Den andre problemstillingen består i å vurdere forholdet mellom lovbestemmelser om ytringsfrihet på den ene side, og på den andre siden straffansvaret for ytringer. Herunder vil jeg drøfte i hvilken grad Høyesterett statuerer ansvar for medvirkning når det gjelder

ytringer som er egnet til å styrke hovedmannens forsett. I drøftelsen vil det grunnlovs- og konvensjonsfestede prinsipp om ytringsfrihet inngå som en sentral rettskilde.

Det rettslige utgangspunkt for sistnevnte problemstilling er Grl. § 100 og Menneskerettighetskonvensjonens art. 10, samt lovbestemmelser som setter straff for medvirkningshandlinger.

Under begge to ovennevnte problemstillinger vil fokuset være rettet mot grensen mellom straffri atferd og straffbar medvirkning: hvordan denne grensen har vært påtenkt trukket av lovgiveren, hvordan denne trekkes i praksis, og hvilke problemer dette eventuelt skaper i forhold til rettssikkerhetens forskjellige aspekter.

1.2 Avgrensning av oppgaven

Første hovedproblemstilling gjelder temaer som hører inn under så vel den psykiske medvirkningslæren som det passive medvirkningsansvar. Den andre hovedproblemstilling derimot, angår seg utelukkende til læren om psykisk medvirkning.

Ansvar for fysisk medvirkning vil inngå som tema bare hvor den fysiske bistandshandlingen har virket som en psykisk tilskyndelse.

Deler av den juridiske teori trekker ikke noe skarpt skille mellom passiv medvirkning og psykisk medvirkning, og mener at den første formen kun utgjør et fragment av den annen. I andre fremstillinger fremkommer imidlertid det motsatte synspunkt, nemlig at passiv medvirkning er noe helt annet enn psykisk medvirkning¹.

Begge synspunkter kan ha noe for seg. I Rt. 1907 s. 333 slår Høyesterett fast som vilkår for medvirkningsansvar at borgeren må ha foretatt seg noe aktivt. Dette synspunktet støttes av Andenæs som skriver: ”Å være en interessert tilskuer er ikke medvirkning. Det kreves i

¹ Husabø. Straffansvarets periferi, s. 174 og Rt. 1907 s. 333, der det er stadfestet at helt passiv holdning ikke kan regnes som medvirkning

alminnelighet en *positiv tilskyndelse*². Dette stemmer også overens med ordlyden i de straffebud som uttrykkelig setter straff for psykisk medvirkning, herunder for eksempel straffeloven § 170 ("forlede").

Dette er imidlertid, som jeg skal se nærmere på senere i fremstillingen, kun et utgangspunkt. Selv om det ofte blir henvist til uttalelsen i Rt. 1907 s. 333, har Høyesterett ved flere anledninger bedømt et helt passivt standpunkt som psykisk medvirkning, og oppstilt handlingsplikt for tiltalte i situasjoner der denne har forholdt seg passiv³.

Under drøftelsen av den første problemstilling kommer jeg til å trekke fram rettsavgjørelser der den tiltalte, i mangel på reelle handlingsalternativer, enten har forholdt seg helt passiv, eller har foretatt seg noe, ved vurderingen av hvor godt dette samsvarer med hensynet til forutberegnelighet. I den andre delen av avhandlingen kommer jeg kun til å drøfte rettspraksis som relaterer seg til tiltaltes aktive opptreden, dvs. formidling av informasjon.

Utenfor fremstillingen faller situasjoner der to eller flere går sammen om utførelse av en straffbar handling med nærmest like roller. Dette representerer en fellesforvoldelse (samvirke)⁴. I disse situasjoner blir det ingen medvirkere, kun flere hovedmenn, derfor blir dette ikke drøftet her.

Med *medvirker* menes i denne fremstillingen et av to alternativer, avhengig av konteksten der ordet brukes: den, som har oppmuntret hovedmannen til å begå forbrytelsen der hovedmann ikke hadde forsett med hensyn til handlingen fra før av, eller den, som har styrket hovedmannens allerede eksisterende forsett.

For å beskrive den handling som blir utført av hovedmannen, bruker jeg som oftest uttrykk "*straffbar handling*" eller "*lovbrudd*". Disse begrep brukes både om forbrytelser og forseelser.

² Andenæs. Alminnelig strafferett, s. 327

³ Rt. 1945 s. 109

⁴ jf. Eskeland. Strafferett, s. 191 og Rt. 1974 s. 382

Under drøftelsen av rettspraksis bruker jeg også begrepet ”forbrytelse” om hovedmannens handling, da de fleste avgjørelser som er presentert her, gjelder medvirkning til straffbare handlinger omtalt i del II i straffeloven eller som kan medføre høyere straff enn 3 måneders fengsel⁵.

Slik jeg avgrenser min videre fremstilling, kommer jeg med grundige drøftelser av de rettsavgjørelser som synes å være sentrale i forhold til problemstillingene jeg stiller i avhandlingen, og omtaler kort en rekke dommer og kjennelser som er nødvendige for å utfylle drøftelsen av den problematiske delen av rettspraksis, eller støtter mine argumenter.

1.3 Den videre disponering.

I avsnitt 1.4. kommer jeg til å skrive generelt om hva medvirkning i strafferetten er, der begrepet blir nyansert og presisert, og redegjøre for lovhjemler for å ilegge borgere straff for medvirkning. Videre drøfter jeg to sentrale vilkår for å idømme straffansvar for medvirkning: kravet til årsakssammenheng i avsnitt 1.5, og rettsstridskravet i 1.6. Særtrekk ved det psykiske medvirkningsansvar, derunder også skille mellom passiv og psykisk medvirkning, blir drøftet i avsnitt 1.7.

Avhandlingens hoveddel blir behandlet i punkt 2; den første problemstilling i punkt 2.1. og den andre i punkt 2.2. Til slutt, kommer jeg med en kort oppsummering i punkt 3.

1.4 Begrepet ”medvirkning” og medvirkningsansvarets lovmessige forankring i norsk strafferett.

1.4.1 Generelt om begrepet ”medvirkning” i norsk strafferett.

Medvirkningsbegrepet i denne avhandlingen forutsetter at det finnes en hovedmann, som utfører en straffbar handling, og en eller flere personer som på en eller annen måte bistår hovedmannen eller muliggjør dennes straffbare handling. For at medvirkeren skal kunne straffes, må hovedmannens handling oppfylle gjerningsinnholdet i et straffebud.

Videre må bistandshandlingen omfattes av formålet i det enkelte straffebud. Johs. Andenæs uttrykker dette slik: kjøperen av brennevin som ”medvirker” til salget ved sitt kjøp, kan

⁵ jf. strl. § 2

ikke pådra seg straffansvar med hjemmel i alkoholloven § 10-1, da straffebudet som rammer salg av brennevin, retter seg mot andre forhold enn kjøp av denne⁶. På samme måte kan man ikke straffe et barn under 16 år som forleder en voksen person til å ha seksuell omgang med seg og dermed overtre strl. § 196, selv om barnet her logisk sett medvirker til det som skjer, da bestemmelsen er gitt nettopp for å verne barnet.

Videre må medvirkningshandlingen være egnet som bistand til hovedmannens lovbrudd. For psykisk medvirknings vedkommende finner man dette krav i Rt. 1907 s. 333: ”Han maa med saadan Følge have *forledet* eller tilskyndet den Medtaltale til at udføre Forseelsen eller *bestyrket* ham deri”. Dette gjelder også for fysisk medvirkning, for eksempel når en mann gir sin kamerat en pistol og sier at det hadde vært en god ide å ta livet av naboens hund som bjeffer døgnet rundt. Det kreves derimot ikke at hovedmannen har fulgt medvirkerens råd eller benyttet seg av den av medvirkeren anbefalt fremgangsmåte⁷.

I teorien har grunnlaget for medvirkningsansvaret blitt definert som kombinasjon av årsakskravet og rettsstridskravet⁸. Dette gjelder for alle typer medvirkning, dog med enkelte forskjeller, som jeg kommer tilbake til i avsnittene der disse vilkår blir beskrevet.

1.4.2 Lovgrunnlag for medvirkningsansvaret.

For at en handling skal være straffbar, må denne oppfylle gjerningsinnholdet i et straffebud i en formell lov eller forskrift gitt i medhold av en slik lov⁹.

Det er sikker rett at jo større innhugg som gjøres i den enkeltes privatsfære, desto klarere hjemmelen for inngrepet må være¹⁰. Særlig sterkt står legalitetsprinsippet på strafferettens område grunnet de alvorlige konsekvensene straffansvaret kan medføre. Legalitetsprinsippet er også lovfestet i Menneskerettighetskonvensjonen art. 7, som er gjort til en del av norsk lovgivning¹¹.

⁶ jf. Rt. 1996 s. 211

⁷ jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 85, der han også kommer med eksempler fra både norsk og tysk rettspraksis

⁸ jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 121

⁹ jf. legalitetsprinsippet i Grl. § 96: ”Ingen kan dømmes uden efter Lov, eller straffes uden efter Dom”

¹⁰ jf. Rt. 1995 s. 530

¹¹ jf. Menneskerettsloven § 2

1.4.3 Hjemlene for medvirkningsansvaret i den norske straffeloven.

Tatt i betraktning den viktige betydningen av legalitetsprinsippet, fremstår det som uheldig at medvirkningsansvaret i norsk rett har noe svak lovmessig forankring.

I den norske straffeloven, i motsetning til de fleste europeiske lands straffelovgivning, finnes det ingen generell hjemmel til å ilegge straff for medvirkning til en straffbar handling. En slik hjemmel fantes i kriminalloven av 1842, men ble sløyfet under forberedelsen av straffeloven av 1902.

Det gamle systemet ønskes nå gjenopptas i Straffeloven fra 2005 da dette skaper et mer oversiktig regelverk og gir bedre beskyttelsesgrunnlag til enkeltindivider¹².

I mangel på generell lovhjemmel for medvirkningsansvaret er det nødvendig å tolke hvert enkelt straffebud for å finne ut om medvirkning for overtredelse av straffebudet også er belagt med straff.

Når det gjelder tolkningen av straffebud med hensyn til medvirkningsansvaret, er det særlig to hensyn som må avveies mot andre relevante hensyn i den enkelte sak: hensynet til handlingens straffverdighet og prevensjon. I juridisk teori uttales det at man ved vurderingen om en handling kan omfattes av medvirkningsansvaret må stille seg et spørsmål: ”Er det som er medvirkning i ”logisk” forstand tilstrekkelig straffverdig til at det bør rammes av den aktuelle straffebestemmelsen?”¹³.

Medvirkningsansvaret i norsk rett er et selvstendig straffansvar: medvirkerens og hovedmannens forhold blir vurdert uavhengig av hverandre, både i forhold til skyldspørsmålet og straffespørsmålet. Dette prinsipp er ikke lovfestet, men følger av den likebehandling av medvirkeren og hovedmannen som gjøres i straffeloven¹⁴.

¹² jf. straffeloven 2005 § 15 om at all medvirkning omfattes med mindre noe særskilt er bestemt

¹³ jf. Eskeland. Strafferett, s. 211

¹⁴ jf. Andenæs. Alminnelig strafferett, s. 338

Medvirkeren må selv ha oppfylt alle straffbarhetsvilkårene, inkludert kravet om å ha utvist skyld¹⁵. Dette er et utgangspunkt, og det finnes enkelte unntak fra dette i straffelovgivningen. Til slutt, alle straffbarhetsbetingelsene må være oppfylt for medvirkeren uavhengig av hovedmannens stilling.

Hvis det er uklart hvilken form for skyld den enkelte deltager har, blir medvirkeren ansvarlig for hele handlingen, da noe annet blir svært vanskelig å bevise og gjør vilkårene for medvirkningsansvaret uoversiktlig¹⁶.

Medvirkning til en straffbar handling kan i norsk rett medføre straffansvar både der det er foretatt en handling eller påvist atferd, og der man forholder seg passiv på en måte som kan oppfattes som bistand av hovedmannen (se mer detaljert om dette i avsnitt 1.7.).

1.5 Årsakskravet som vilkår for medvirkningsansvaret

I begrepet ”medvirkning” ligger det en indikasjon på en form for årsakssammenheng mellom medvirkerens atferd og hovedmannens straffbare handling. Det er sikker rett for alle typer medvirkning at bistandshandlingen må være *egnet* til å påvirke hovedmannen i retning av den straffbare handlingen, dette ligger i selve medvirkningsbegrepet. Spørsmålet blir da på hvilken måte årsakssammenhengen er gjort til vilkår for medvirkningsansvaret, og hvor lang rekkevidde dette vilkåret har.

Årsakskravet kan defineres på to forskjellige måter. Den ene er kravet at bistandshandlingen må ha vært en nødvendig betingelse for resultatet, den andre – at det må finnes en form for faktisk sammenheng mellom bistandshandlingen og det endelige resultatet.

Om den første typen av årsakssammenheng uttaler Høyesterett, at medvirkerens handling ikke trenger å være *nødvendig* for det endelige resultatet¹⁷. Det kan derfor ikke oppstilles noe krav om at bistandshandlingen må ha vært en nødvendig årsak til hovedmannens

¹⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)

¹⁶ jf. Rt. 1984 s. 835 og Andenæs. Alminnelig strafferett, s. 339

handling. Dette er et logisk standpunkt: selv om hovedmannen kunne ha utført handlingen uten medvirkerens bistand, er medvirkerens forståelse av bistandshandlingens mulige konsekvenser, vilje til å yte slik bistand, eller uttrykkelig anerkjennelse av hovedmannens handling, like straffverdig uansett hovedmannens videre fremgangsmåte.

I teorien uttrykkes det slik: ”det er tilstrekkelig at forsettet er styrket eller at de gode råd har hatt betydning for planleggelsen og utførelsen”, og at medvirkeren fortsatt kan trekkes til ansvar selv om hovedmannen hadde klart seg bedre uten medvirkerens råd¹⁸.

Den art av årsakssammenheng som er gjort til vilkår for å statuere medvirkningsansvar, er det som i teorien blir kalt for ”medvirkende årsakssammenheng”, eller et krav om årsakssammenheng i det faktiske hendelsesforløp¹⁹. For psykisk medvirknings vedkommende må det foreligge tilskyndelse av hovedmannen i retning av den straffbare handling. Henry Mæland uttaler i kommentar til straffeloven at ”medvirkningen må ha hatt en eller annen funksjon i forbindelse med forbrytelsen”.

I Rt. 1907 s. 333 er dette prinsippet uttrykt i uttalelsen fra riksadvokaten: ”Medvirkning af nevnte Art er først forhaanden, naar man ved Ord eller Handling *bidrager* til, at den straffbare Handling *tilbliver*”. Medvirkningshandlingen må dermed være en forutsetning for hovedmannens straffbare handling: hvis en mann ringer sin kamerat på mobiltelefonen mens denne kjører bil, og kameraten blir distraheret og kjører på en fotgjenger, kan ikke innringeren straffes for medvirkning til legemsbeskadigelsen.

Både for fysisk og psykisk medvirkning, er årsakssammenheng et nødvendig vilkår for straffansvaret både i forhold til medvirknings*handlinger* og medvirkerens *passive holdning*. Det er ikke lovfestet noen handlingsplikt for å hindre lovbrudd i norsk strafferett, men Høyesterett har idømt straffansvar også for unnlattelse av å handle der det forelå

¹⁷ jf. Rt. 1989 s. 1004 der det uttales at det ”ikke (er) noe vilkår at en medvirkning fra domfeltes side var nødvendig for narkotikasmuglingen”

¹⁸ jf. Andenæs. Alminnelig strafferett, s. 327

¹⁹ jf. Kjell Andorsen. En dissensavgjørelse i Høyesterett om straffelovstolkning – ”Skippagurra-saken”

sammenheng mellom medvirkerens passive holdning og det begåtte lovbruddet²⁰.

Årsakskravet i tilfeller med passiv medvirkning betegnes i teorien som krav om hindringssammenheng, dvs. medvirkeren må ha hatt et handlingsalternativ til den passive holdningen som kunne forhindre hovedmannens straffbare handling²¹.

1.6 Rettsstridskravet som vilkår for medvirkningsansvaret

På strafferettens område må man i tillegg til konkret tolkning av straffebudet, vurdere straffbarheten av handlingen i lys av den ulovfestede rettsstridsreservasjonen, som går ut på at gjerningsmannens atferd likevel kan være straffri til tross for at denne oppfyller straffebudets gjerningsinnhold, hvis enkelte kriterier er tilstede²².

Rettsstridsreservasjonen knytter seg til vurderingen av handlingens straffverdighet og behovet for allmenn- og individualprevensjon. Jo mindre straffverdig medvirkningshandlingen er, desto mindre behov er det for å belegge denne med straff for å forhindre at flere bidrar til at straffebudet blir overtrådt. I det enkelte tilfelle må det derfor foretas en konkret helhetsvurdering av bistandshandlingen i den aktuelle situasjonen. I teorien formuleres dette slik: forutsetning for medvirkningsansvaret er at medvirkeren har utvist ”det minimum av straffverdighet som en handling i samsvar med gjerningsbeskrivelsen forutsetter”. Hensynet til prevensjon må dermed være like sterkt både for hovedhandlingen og bistandshandlingen²³. Ved fastleggelsen av medvirkningsansvarets rekkevidde i et straffebud må man derfor alltid avveie straffebudets formål mot hensyn til straffverdighet og prevensjon.

²⁰ jf. Rt. 1978 s. 147

²¹ jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 184

²² jf. S.K.M. 1896 s. 98 og Andenæs. Alminnelig strafferett, s. 154

²³ jf. Eskeland. Strafferett, s. 199

Når det gjelder de overordnede kriteriene for vurderingen om en handling omfattes av rettsstridsreservasjonen, er disse i teorien betegnet som handlingens objektive karakter og dennes farepotensiale²⁴.

Her er noen momenter som Høyesterett har ansett for relevante ved vurderingen av medvirkningshandlingen knyttet til rettsstridskravet.

I en slik vurdering kan *fravær av reelle handlingsalternativer* for medvirkeren trekke i retning frifinnelse eller mildere straff. Dette illustreres blant annet i Rt. 1881 s. 850, der tiltalte ikke hadde noen mulighet til å komme seg ut av robåten for å ikke hjelpe hovedmannen, og annenvoterendes synspunkt i Rt. 1989 s. 1004. Dette blir et sentralt moment i drøftelsen av avhandlingens første problemstilling.

Tidspunktet for når medvirkerens forsett har oppstått er også et viktig moment i rettsstridsvurderingen. Når medvirkeren har hatt planer om å bistå hovedmannen i dennes handling på et veldig tidlig tidspunkt i hendelsesforløpet, får medvirkningsatferden en mer straffverdig karakter, enn hvis medvirkeren først får beskjed om hovedmannens planer under utføringen av den straffbare handling eller i ettertid, noe Rt. 1994 s. 872 er et eksempel på.

I enkelte av Høyesteretts avgjørelser har det derimot blitt sett bort fra både fravær av handlingsalternativer hos medvirkeren og det faktum at medvirkeren fikk beskjed om hovedmannens egentlige planer på et sent tidspunkt²⁵. Dette blir temaet for drøftelsen i hoveddelens punkt 2.1.

Medvirkerens skyld kan også ha en viss betydning i denne vurderingen. Husabø uttaler at ytringer framsatt i en situasjon der disse kan vekke sterke reaksjoner hos hovedmannen, uten at de har noe nyttig formål, snarere kan omfattes av straffansvar enn ytringer med et slikt nyttig formål. Dette støttes av flertallets standpunkt i Rt. 1984 s. 1359.

²⁴ jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 98

²⁵ jf. Rt. 1982 s. 1315 og Rt. 1989 s. 1004

Et forhold som også kan påvirke sakens utfall med hensyn til straffansvaret, er bistandshandlingens omfang i forhold til hovedmannens handling. Dette illustreres av blant annet Rt. 2006 s. 161, der medvirkeren befant seg i bilen sammen med hovedmennene og sa klart ifra at han ikke var interessert i utførelsen av den narkotikaforbrytelse som disse planlagte. Han ble likevel med tilbake, og lovet å stå sammen med de andre hvis de skulle bli tatt på fersk gjerning. Tingretten bedømte hans medvirkning som ”ubetydelig” og uttalte at: ”tilskyndelsen er imidlertid så vidt beskjeden at den ligger helt i nedre sjikt for det straffbare”. Denne uttalelsen ble sett på som en riktig vurdering av Høyesterett, og viser at omfanget kan få konsekvenser ved vurderingen om rettsstrid foreligger. Lignende vurdering ble foretatt av annenvoterende i Rt. 1989 s. 1004.

Det andre ytterpunktet er Rt. 1995 s. 1228, der utviklingen av den opprinnelige planen inntok en helt annen vending enn først forventet. Tiltalte ble idømt medvirkningsansvar også for den nye handlingen, selv om hun ikke hadde ytt noe direkte bistand til den siste, fordi omfanget av hennes opprinnelige bistandshandling var stort, og karakteren av den opprinnelig planlagte forbrytelsen meget alvorlig.

For passiv medvirkning oppstilles det et rettsstridskrav av noe annet innhold enn for medvirkning generelt. I teorien blir rettsstridskravet for passiv medvirkning definert som et tilknytningskrav: (det) ”må der foreligge en særlig forbindelse mellom den unnlåtende og den interessekrenkelse straffebudet verner seg mot”²⁶. Selv om Andenæs’ uttalelse her gjelder ansvar for straffbar unnlåtelse, mener Husabø at kravet må være det samme for passiv medvirkning²⁷. Dette støttes også av uttalelsen i Rt. 1907 s. 333, og indikerer at det kreves mer enn kun alminnelig vurdering av rettsstridskrav for å statuere straffansvar i slike situasjoner. I Rt. 1999 s. 996 er det uttalt at tiltalte for å kunne bli strafflagt må ha hatt: ”en særlig og nærliggende foranledning til å gripe inn overfor ulovlige forhold”.

²⁶ jf. Andenæs. Unnlåtelse, s. 250

²⁷ jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 186

Eksempler på slik tilknytning i rettspraksis er bileierens ansvar for låntagerens straffbare forhold²⁸, den overordnedes ansvar for sine ansattes handlinger²⁹, og en straffbar handling som utføres av flere, der den ene begår et annet lovbrudd enn først planlagt³⁰.

1.7 Psykisk medvirkning – presisering av begrepet og lovmessig forankring av psykisk medvirkningsansvar

Til slutt i denne innledende delen må jeg presisere begrepet ”psykisk medvirkning” for å definere avhandlingens tema på en klarere måte.

Med psykisk medvirkning forstås i juridisk teori en atferd som er egnet til å lede hovedmannen til utførelsen av den straffbare handlingen, eller styrke hovedmannens allerede eksisterende forsett. Psykisk medvirkning kan være av verbal eller non-verbal art, og utarte seg på mange forskjellige måter. Slik medvirkning kan for eksempel skje som overtalelse av hovedmannen, eller lovnad om å skjule gjenstander etter at hovedmannen har stjålet disse³¹.

I motsetning til den fysiske medvirkning, der medvirkeren skaffer hovedmannen et middel for utførelsen av den straffbare handlingen eller påvirker *hendelsesforløpet*, virker den psykiske medvirkningshandling på *hovedmannen selv*³². Det typiske ved psykisk medvirkning er dermed at bistanden skjer som en form for moralsk støtte til hovedmannen. Likevel, som man kan se i de fleste Høyesteretts avgjørelser, har den psykiske medvirkning ofte utslag av fysisk karakter. For eksempel, den tiltaltes handlinger i Rt. 1982 s. 1315, som var å lage mat og rydde på båten, kunne ikke betegnes som noen direkte fysisk medvirkning til hasjismuglingen. Disse handlingene ble her bedømt som psykisk

²⁸ jf. Rt. 1992 s. 810

²⁹ jf. Rt. 1977 s. 6

³⁰ jf. Rt. 1995 s. 355 og Rt. 1995 s. 1057

³¹ jf. NOU 1983: 57. Straffelovgivningen under omforming

³² jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 57

medvirkning, da tiltalte ved å utføre dem, hadde styrket hovedmannens forsett med hensyn til smuglingen.

I Rt. 1907 s. 333, som har kommet rett etter Straffelovens ikrafttreden, trekkes det en grense mellom atferd som faller innenfor og utenfor straffansvaret for psykisk medvirkning.

Faktumet i kjennelsen var at to kamerater gikk ut sent på natten. Den yngste av de tiltalte hadde utført diverse handlinger som var egnet til å forstyrre folks nattero, og ble dømt for overtredelse av strl. § 350, da hans forhold oppfylte alle elementene i straffebudets gjerningsbeskrivelse.

Hans eldre kamerat, som var tilstede og observerte hovedmannen, ble tiltalt for psykisk medvirkning til dennes handlinger, da han ikke foretok seg noe for å forhindre lovovertrødelene. Lagmannsretten fant at den eldre tiltaltes oppførsel var egnet til å styrke den andres forsett da: ”den yngste ikke vilde ladet det komme saavidt, om han ikke hadde vidst, at hans ældre Kammerat, som var tilstede, stod Last og Brast med ham”.

Dommen ble opphevet i Høyesterett. Førstvoterende med tilslutning fra alle dommerne uttalte at medvirkeren må ”forsætlig bidra(get) til, at den Medtiltalte optraadte som skeet. *Han maa med saadan Følge have forledet eller tilskyndet den Medtiltalte til at udføre Forseelsen eller bestyrket ham deri*”. Denne setningen er senere blitt referert i mange Høyesteretts avgjørelser³³, og støttet av enstemmig juridisk teori. Selv i en av de strengeste avgjørelser med hensyn til straffansvaret for medvirkning, Rt. 1982 s. 1315, ble det uttalt at det ”ikke” er ”medvirkning hvis vedkommende har forhold seg *helt passiv*”. Hva som menes med uttrykket ”passiv” er imidlertid ofte meget vanskelig å definere. Mindretallet i Rt. 1998 s. 459, uttrykte det slik: ”utgangspunktet er at det ikke er tilstrekkelig for å dømme for slik medvirkning at en person i ord eller handling gir uttrykk for at hun ikke har noe imot at en handling blir foretatt; *det kreves i alminnelighet en positiv tilskyndelse*”. Likevel er dette ingen absolutt norm, noe jeg kommer tilbake til senere i fremstillingen.

³³ jf. Rt. 1926 s. 581: ”*En blot og bar billigelse av en tiltaltes straffbare handling antages ikke at rammes av straffeloven som strafbar medvirkning*”

Når det gjelder passiv medvirkning, har denne noen spesielle trekk ved seg som skiller denne fra den psykiske medvirkning. Det finnes ingen alminnelig plikt for borgere til å hindre at forbrytelser blir begått³⁴, unntatt enkelte bestemmelser som uttrykkelig hjemler en slik plikt i konkret situasjon, for eksempel, strl. § 241. Høyesterett oppstiller i enkelte avgjørelser en plikt til alternativ handling i situasjoner, der unnlåtelsen av å gripe inn fremstår som spesielt straffverdig, selv om den alternative handlingen er nærmest umulig å gjennomføre for medvirkeren.

2 Avhandlingens hoveddel – to problemstillinger innen psykisk medvirkning

2.1 Problemstilling nummer 1: i hvilken utstrekning borgeren kan holdes straffansvarlig for psykisk eller passiv medvirkningsatferd i en situasjon hvor det ikke finnes andre reelle handlingsalternativer

2.1.1 Avgrensning og videre disponering i punkt 2.1

Drøftelsen i det følgende tar for seg utviklingen av rettspraksis der straffansvaret for psykisk medvirkning statueres ut fra et synspunkt om at borgeren burde ha handlet annerledes, selv om dette ikke fremstod som mulig for den tiltalte i den konkrete situasjon. Borgerens atferd i disse rettsavgjørelser er egnet til å styrke hovedmannens forsett eller er på en annen måte et uttrykk for tydelig eller stilltiende samtykke til hovedmannens straffbare handling.

Hovedfokuset i drøftelsen rettes mot hensynene som Høyesterett vektlegger ved konstatering av psykisk medvirkningsansvar, hvordan avveiningen mellom en persons forutberegnelighet og behovet for å strafflegge den konkrete bistandshandling foretas, og om domfeltes mangel på andre reelle handlingsalternativer innvirker på avveiningen av disse hensyn.

I avsnitt 2.1.2 skriver jeg først kort om hvilken plass hensynet til forutberegnelighet har i norsk rett, og nevner bestemmelser i straffeloven som verner medvirkere i en situasjon uten andre reelle handlingsalternativer. Videre i fremstillingen drøfter jeg den relevante rettspraksis på en tidslinje fra begynnelsen av 1900-tallet og til nåtidens avgjørelser. Denne drøftelsen er delt opp i tre avsnitt. Gjenstand for drøftelse i punkt 2.1.3. er rettspraksis fra

³⁴ jf. Rt. 1957 s. 476, der det uttales at tiltalte ikke har ”noen rettslig plikt til å hindre virksomheten”

1907 og til de omstridte ”Hasjseiler-avgjørelsene”, som blir drøftet i punkt 2.1.4. I punkt 2.1.5. følger jeg rettspraksisens utvikling etter de sistnevnte avgjørelsene. Til slutt foretar jeg en oppsummering av drøftelsen i punkt 2.1.6.

2.1.2 Begrepet ”forutberegnelighet” i norsk rett, og enkelte lovhjemler som beskytter medvirkere i en tvungen situasjon

Borgerens handlefrihet kan ikke krenkes så lenge han opererer innenfor norske lovregler. Borgeren har derfor et sterkt behov for å forutberegne sin rettslige stilling uten å inneha særlig kompetanse innen rettsvitenskap. Slikt krav til forutberegnelighet er en del av rettssikkerheten, og en av rettsstatens forutsetninger³⁵.

Hvis de strenge vilkårene i strl. § 47 (nødrett) eller § 48 (nødverge) er til stede, kan borgeren ikke straffes for bistandshandlingen da denne per definisjon ikke er straffbar.

I de situasjonene som blir drøftet i avhandlingen, oppfyller ikke tiltalte vilkårene i de ovennevnte bestemmelser, og tiltaltes handlinger omfattes derfor av straffebed som setter straffansvar for medvirkning. Spørsmålet blir derfor hvilke hensyn som kan være utslagsgivende for domstolene for at medvirkeren likevel skal fritas for straffansvar, og hvorfor det ikke blir gjort til tross for at slike hensyn foreligger i den konkrete sak.

2.1.3 Rettspraksis før ”Hasjseiler-kjennelsene”. Utvikling over tid

Den første avgjørelsen som viser hvordan Høyesterett ser på situasjoner der medvirkeren ikke har noen reelle handlingsalternativer til medvirkningsatferden, finner man i Rt. 1881 s. 850.

Saken gjaldt to menn som befant seg i en robåt. Den ene av de to, heretter kalt A, tok opp et garn som ikke tilhørte ham. Den andre mannen, heretter kalt B, uttrykte klar misnøye og protest mot A sin handling. B valgte likevel å holde båten i ro, noe som bidro til at A fikk bedre fysisk anledning til å ta opp garnet fra vannet. Bistandshandlingen til B var også egnet til å styrke A sitt forbryterske forsett. Til tross for disse aspekter ble B fritatt for straffansvar i Høyesterett.

³⁵ jf. Andenæs. Alminnelig strafferett, kap 55

Det var imidlertid dissens i ovennevnte dom. Mindretallet ville dømme B for straffbar medvirkning da han gjorde det mulig for A å utføre handlingen ved å ha ytt den ”Bistand, som nærmest behøvedes”.

Flertallet vurderte forholdet annerledes og fant at den tiltalte ikke kunne dømmes for medvirkning da ”det imidlertid ikke (er) godt at si, hva andet Sønnen (B) kunde gjøre lige over for Faderen (A)”. Flertallet lot med andre ord være avgjørende at det ikke fantes andre reelle handlingsalternativer for B i den konkrete situasjonen han befant seg i.

En sentral premiss for flertallet var opplysningen om at B fikk kjennskap til A sine planer først etter at de hadde reist ut med båten og befant seg ute på vannet. Når noen havner i en slik situasjon, er det ganske få handlingsalternativer annet enn ved ord å markere avstand. De fleste forsøker å unngå klammeri, fordi dette kan få alvorlige konsekvenser.

B gjorde som nevnt forsøk på å overtale A til å la være å bringe med seg garnet fra vannet, og med dette gjorde han det han kunne for å markere avstand fra den straffbare handlingen. Dette anså også Høyesterett som tilstrekkelig for frifinnelse for medvirkningsansvaret.

Beveger man seg videre på tidslinjen, finner man en rekke domsavgjørelser som kom i årene etter 2. verdenskrig. Disse synes å avvike markert fra den linje som Høyesterett fulgte i den forutgående dom. I etterkrigsavgjørelsene oppstilte Høyesterett en plikt for de tiltalte om å ha handlet på en måte som markerte klar avstand fra hovedmennes straffbare handling. I denne drøftelser tar jeg opp avgjørelser som både omfatter passiv og psykisk medvirkning.

Rettsavgjørelsene fra rettsoppgjøret er imidlertid spesielle. En side er at alvorligheten i handlingene tilsa streng straff. En annen side er at den tiltalte kunne risikere å ha måttet bøte med livet dersom han hadde handlet annerledes enn det han gjorde.

Det er gjennomgående for flere av dommene at de tiltalte ble dømt til strenge straffer, til og med da lovens strengeste straff – døden, til tross for mangel på realistiske handlingsalternativer og medvirkningsatferdens passive karakter.

I Rt. 1947 s. 742 ble den tiltalte idømt straffansvar for medvirkning selv om han hadde gjort et forsøk på å distansere seg fra hovedmannens lovbrudd på den eneste mulige for ham måten³⁶.

Den første dommen jeg vil drøfte her, er ”NS-medlemskap-dommen” (Rt. 1945 s. 13), som er svært illustrerende for drøftelsen av problemstillingen. I denne saken ble en rekke passive medlemmer av NS dømt for medvirkning til støtte av en fiendtlig makt i henhold til den gamle strl. § 86³⁷.

De tiltalte i saken hadde ikke ytt noen direkte bistand til det fascistiske Tyskland, men lagmannsretten med tilslutning fra Høyesteretts flertall (9 mot 4 stemmer) begrunnet straffansvaret for disse med det forhold, at de som medlemmer i NS ”måtte forstå at N.S. var til hjelp for tyskernes krigsførsel, og at hver enkelts medlemskap var av betydning”. Partiet NS var veldig stor på den tiden, og den enkeltes passive medlemskap kunne ikke påvirke partiets ledere direkte i retning av de lovbrudd som ble begått på vegne av partiet. I teorien stilte man spørsmålet: ”Er ikke denne indirekte bistand for ubetydelig til at det er rimelig å henføre den under en så streng straffebestemmelse?”³⁸³⁹. Andenæs mener her at tiltaltes forhold kun måtte regnes som straffri passiv holdning.

Slik som forholdene var under krigen, ble mange nordmenn stilt i en svært vanskelig situasjon, og ved å ikke støtte okkupasjonsmakten, kunne mange miste sitt levebrød, sitt hjem og i verste fall risikere å bli henrettet. Mange så dermed det å bli medlem i NS som

³⁶ Den ene tiltalte i dommen var blitt innkalt for å delta i eksekusjoner av noen norske patrioter, men bevisst lot være å skyte etter å ha gått ut med pelotongen.

³⁷ Bestemmelsen rammet dem som bistår en fiendtlig makt i ”råd og dåd”

³⁸ der høyeste straff var fengsel på livstid – min kommentar

³⁹ jf. Andenæs. Det vanskelige oppgjøret

eneste mulighet for å overleve i denne vanskelige tiden, og hadde dermed ingen reelle handlingsalternativer. De tiltalte ble stilt overfor et nærmest umulig valg – enten å motta represalier fra nazistene, eller bli straffedømt etter krigen. Når man da har familie eller nær omgangskrets å ta hensyn til, er det første alternativet tilnærmet utelukket.

I avveiningen av hensynene synes Høyesteretts flertall å legge mest vekt på lovbruddenes brutale karakter og motivasjon. Tiltaltes vanskelige posisjon og fravær av reelle handlingsalternativer ble ved vurderingen av rettsstridskravet ikke lagt avgjørende vekt på av flertallet som stemte for domfellelse.

En av dommerne som representerte mindretallet i avgjørelsen mente at det måtte gjøres et skille mellom deltagelse i hirden, som hadde militært preg, og kun det passive NS-medlemskapet, da det første pekte mest mot ”en aktiv opptreden fra medlemmenes side i Nasjonal Samlings interesse”. Mindretallet la vekt på at forholdet i saken var tilnærmet den passive holdning som i Rt. 1907 s. 333 ble ansett som straffri atferd. Det selv om situasjonen under krigen var klart mer ekstraordinær, og karakteren av forbrytelsene ikke kunne sammenlignes. Fravær av handlingsalternativer hos tiltalte ble også tillagt vekt av mindretallet.

Mindre problematisk, men likevel aktuell for denne problemstillingen er dommen inntatt i Rt. 1945 s. 109, og gjelder saken mot Vidkun Quisling. Han ble dømt til døden for medvirkning til flere drap.

Tiltalen omfattet bistand til blant annet eksekusjon av norske motstandsfolk og utsendelse av jøder ut av Norge til konsentrasjonsleirene i Tyskland, der de fleste mistet livet. Quisling selv har verken deltatt i eksekusjonene, eller ytt noen form for direkte bistand til fullbyrdelsen av dødsdommene eller uttransporteringen. Hans eventuelle medvirkning hadde med andre ord vært av en psykisk karakter i form av samtykke.

Quisling hadde overtatt statsmakten i Norge i strid med den demokratiske måten for regjeringsskifte som er foreskrevet i Grunnloven. I årene da han hadde politisk makt ytte han bistand til okkupasjonsmakten Tyskland, blant annet ved å tilby tyskerne gunstig lovgivning. Lovenes formål var hovedsakelig å gi tyskerne hjemmel for å utføre grove krenkelser mot norske motstandsfolk og jøder som var bosatt her i riket.

Med hjemmel i disse lovene hadde en rekke nordmenn som representerte motstandbevegelsen, blitt henrettet, og et stort antall jøder ble sendt ut av Norge til konsentrasjonsleirene i Tyskland. Quisling ble forelagt søknader om benådning, men avslo samtlige.

Quisling ble i lagmannsretten dømt for psykisk medvirkning til alle disse lovbrudd. Lagmannsretten mente at Quisling i hvert fall hadde teoretiske muligheter til å forhindre eksekusjonene ved å gjøre unntak fra regelverket som han selv hadde skapt.

Første punkt i dommen gjaldt medvirkning til drap av en rekke nordmenn, som ble rammet av en av Quislings lover.

Lagmannsretten, med tilslutning fra Høyesterett, uttalte følgende om Quislings forhold: ”domfelte [er] også... skyldig i Eilifsens død fordi han unnlot å hindre dommens fullbyrdelse, noe han hadde adgang til ved den benådningsrett han selv hadde tillagt seg. Ved under disse forhold å nekte benådning og tillate fullbyrdelsen har han medvirket ved drapene”.

Lagmannsretten oppstilte her en plikt for tiltalte til å foreta en aktiv handling, og mente at denne handlingen var mulig for tiltalte å foreta i den konkrete situasjonen. Plikten grunner seg i det forhold at det etter rettens mening var ”overveiende sannsynlig at han (ved å handle annerledes) ville reddet Eilifsens liv”. Tiltaltes mulighet til å hindre lovbruddene ble her et avgjørende moment i vurderingen, og Quislings atferd mer straffverdig, særlig tatt i betraktning misforholdet mellom dødsdommene mot motstandsfolk, og de forseelsene disse gjorde seg skyldig i.

Høyesterett legger også vekt på det uhederlige motivet til bistandshandlingen – å bevare sin høye stilling. Saken kunne derfor muligens stilt seg annerledes hvis det var mer viktige verdier som stod på spill.

Tiltalte fremhevet at Eilifsen likevel hadde blitt drept av tyskerne, og at hans tyske overordnede truet med represalier mot tiltalte. Han mente dermed å ha befunnet seg i en situasjon uten handlingsalternativer, tatt i betraktning at hans hensikt, etter hans egen forklaring, var mer enn å la drap på motstandsfolk skje, nemlig å holde landet stabilt i en ekstraordinær krigssituasjon. Dette standpunkt ble ikke drøftet av Høyesterett ved vurderingen av rettsstridskravet, da retten uttalte at den ”heller ikke i disse tilfelle (kan) finne at tiltalte kan unnskyldes”. Handlingenes straffverdighet veide med andre ord tyngre enn tiltaltes vanskelige situasjon og omstendighetene for øvrig.

Når det gjelder punkt 2, samtykke til utsendelsen av jøder, la Høyesterett vekt på at tiltalte hadde tilstrekkelig kunnskap om tyskernes jødeforfølgning til å regne med at et antall jøder skulle bli drept etter utsendelsen fra Norge. Hans forhold her er blitt omtalt av Høyesterett som ”samvirke” med tyske myndigheter. Selv om retten er enig i at tiltalte muligens ikke visste om alt som foregikk i gasskamre og lignende, er det klart at tiltalte her hadde overskredet grenser for uaktsom opptreden. Heller ikke i denne vurderingen ble tiltaltes situasjon nøye vurdert av Høyesterett.

Det som var spesielt i sakens faktum, var at Quisling ifølge lagmannsretten ”tilskynde(t) de tyske myndigheter til å iverksette den militære okkupasjon av Norge”. Det antas at retten her mente at tiltalte ved å begå seg ut på et slikt ulovlig samarbeid med okkupasjonsmakten, måtte forutse alvorlige krenkelser grunnet i tyskernes ideologi, og regne med å kunne bli ansvarlig for disse, selv om de ikke inngikk i den opprinnelige planen. Dette synspunkt ble videreført i Rt. 1995 s. 1228, som jeg drøfter senere i fremstillingen. Det faktum at Quisling ga hjemler til myndigheters inngrep i borgernes

privatsfære, som sto i strid med det demokratiske prinsipp som er foreskrevet i Grunnloven, trakk likeså i samme retning.

Til slutt, ble Quislings handlinger i saken sett på i et større perspektiv, og straffverdigheten av hans bistand til å overlate Norge i tyskernes makt, tilsa noe lavere terskel for idømmelse av straffansvaret, enn hvis man hadde vurdert de konkrete handlingene alene.

De andre momentene i saken som talte for domfellelse, var at Quisling selv hadde satt seg i en vanskelig situasjon ved å utnevne seg som leder, og at hans mening som overordnet veide meget tungt, og kunne telle ved avgjørelsen av spørsmålet om henrettelsene.

I Høyesteretts dissenskjennelse i Rt. 1947 s. 742 ble to menn dømt for medvirkning til eksekusjonen av 8 landsmenn under 2. verdenskrig. I lagmannsretten ble de tiltalte dømt til strenge straffer for medvirkning til overlagt drap. Begge to hadde latt være å skyte da de kom ut med pelotongen, men av meget forskjellige grunner.

Tiltalte C hadde, etter å ha fått ordren om å være med på lovbruddet, med en gang prøvd å unnsnippe og uttrykte klare protester mot henrettelsen. Da han innså at det ikke var noen sjanse til å komme bort, lot han være å skyte ved å ikke ta geværet med vilje.

Førstvoterende uttalte om Cs forhold at han utad ”stilte seg solidarisk med dem som skjøt og derved styrket deres forsett” med hensyn til henrettelsen, og at dette ”har tiltalte forstått”. Førstvoterende konstaterer dermed her at det objektive vilkåret (å styrke hovedmannens forsett) var tilfredsstilt.

Førstvoterende var enig i at tiltaltes situasjon her var meget tvungen, men fremhevet at han ”selv har stillet seg i den vanskelige situasjonen” ved å bli med i tjenesten i utgangspunktet, noe som ga hans handlinger mer preg av straffverdighet. Her ble tiltaltes handling igjen vurdert i en bredere sammenheng, på samme måte som i Rt. 1945 s. 109.

I dommen fra Rt. 1947 s. 742 ble det oppstilt to alternative krav til tiltalte: enten måtte han la være å tjenestegjøre for tyskerne, eller la være å delta i eksekusjonene. Begge disse

alternativene har etter min mening vært umulige å gjennomføre for hovedmannen ut fra den situasjonen han befant seg i. Det var kjent at okkupasjonsmakten brukte drastiske metoder overfor sine underordnede, og krevde fullstendig lydighet med hensyn til ordre fra høyere hold. Dermed kunne C risikere sitt eget liv ved å ikke delta, og i den konkrete sak har han etter min mening gjort nok til at man kan fastslå at han distanserte seg fra de straffbare handlingene på den eneste mulige måten. Hans atferd var dermed markant mindre straffverdig, enn hovedmenneses.

Det andre alternativet, ikke å tjenestegjøre, kan jeg ikke drøfte med full styrke da jeg ikke er kjent med forholdene som rådet under 2. verdenskrig i tiltaltes kretser. Jeg tror likevel at det som er kjent om tyskernes brutale metoder for behandling av den okkuperte befolkningen, tilsier at det var umulig for tiltalte å nekte å tjenestegjøre. Flertallet oppstiller herved en plikt for tiltalte til å trosse okkupasjonsmakten med meget sannsynlig risiko for å miste livet. En slik plikt der man er nødt til å velge mellom sitt eget og andres liv, kan klart ikke oppstilles med hensyn til menneskerettigheter, særlig under krigsforhold. Førstvoterendes standpunkt ble senere videreført i en rekke avgjørelser, f. eks. i Rt. 1984 s. 1300, der det uttales at tiltalte ”måtte... på en klarere måte ha distansert seg fra det straffbare forhold dersom han skulle frigjøre seg fra det medvirkningsansvar han la grunnen for”.

Annenvoterende i Rt. 1947 s. 742 stemte for opphevelse av lagmannsrettens dom, og mente at alle som deltok i pelotongen følte seg svært tvunget til dette ”under fare for sitt eget liv”. Han tilla dette argumentet avgjørende vekt ved sitt votum.

Det andre momentet som etter annenvoterendes mening trakk i samme retning, var medvirkningens ubetydelige karakter. Forbrytelsen hadde uansett blitt utført av de andre soldatene i pelotongen, og C hadde ikke skutt noen selv.

For tiltalte Ds vedkommende var forholdet slik at han ”oppskaket, nervøs og motvillig” hadde glemt å heve sikringen på sitt gevær, og dermed ikke klart å skyte. Hans handling var

etter flertallets mening mer straffverdig, enn Cs, da D handlet ”med full forståelse” av det som skjedde, og hans unnløstelse av å skyte var grunnet i en teknisk feil.

Han prøvde likeså å protestere mot ugjerningene, men fikk trussel om at ” enhver som ikke lystret ville bli stilt for særdomstol”, noe som da var ensbetydende med tap av eget liv.

Flertallet mente likevel at straffverdigheten av tiltaltes handling måtte anses som avgjørende i forhold til straffansvaret, uansett om en alternativ handling hadde vært umulig for tiltalte å gjennomføre.

Annenvoterende stemte for opphevelse av den fellende dom også for D, på samme premisser som for C.

Som man ser ut fra drøftelsen av førstvoterendes votum, ble tiltaltes situasjon ikke lagt nevneverdig vekt på ved drøftelsen av rettsstridskravet, men lagmannsrettens straffutmåling ble oppmyket, da tiltaltes tvungne situasjon og forsøk på protester stengte for overlegg hos dem begge.

Det som både flertallet og mindretallet synes å legge særlig vekt på her, er at tiltaltes handlinger måtte ses i sammenheng med deres ”samlede landsforræderske forhold”, som klart trakk i retning av streng bedømmelse også av det konkrete forhold.

Førstvoterende merket til slutt at de tiltalte ikke tok avstand fra lovbruddene på en klart nok måte da de ”uanfektet fortsatte sin tjeneste i statspolitiet til kapitulasjonen”.

Fellesnevner for ovennevnte avgjørelser fra etterkrigstiden er selvfølgelig forbrytelsenes grusomme karakter, og at disse ble foretatt i henhold til fascismens ideologi. Man la den største vekt på hensynene til straffverdighet og allmennprevensjon, og ønske om rettfærdig gjengjeldelse, da det var klart at befolkningen trengte å se at personene som var innblandet i disse umenneskelige rettskrenkelsene fikk ”som fortjent”. Dette til tross for at ingen kunne ha distansert seg fra hovedmennesenes forbrytelse på en klarere måte uten å risikere livet, enn tiltalte C i Rt. 1947 s. 742.

I Rt. 1957 s. 476, som omfatter medvirkning til salg av brennevin⁴⁰, ble det gitt indikasjon på videre utvikling av normen for straffansvaret. Til tross for slike sterke momenter som at mannen visste godt hva som foregikk i ekteparets hus, drakk brennevinet selv og fikk en del av utbyttet fra det ulovlige salget, kom førstvoterende med tilslutning fra øvrige dommere til at ingen av disse ” ga tilstrekkelig holdepunkt[er] for å fastslå at tiltalte har bestyrket hustruen i hennes straffbare forsett på en slik måte at det foreligger psykisk medvirkning i lovens forstand”. Selv om mannen her ikke befant seg i noen tvungen situasjon, og fikk utbytte av ektefellens lovbrudd, ble det ikke oppstilt noen handlingsplikt for ham. Dette tyder på en markant oppmyking av terskelen for idømmelse av psykisk medvirkningsansvar.

2.1.4 ”Hasjseiler-kjennelsene”, drøftelse og konklusjon.

Kjennelsene som har vakt mye kritikk i juridisk litteratur⁴¹, og senere også fra Høyesterett selv, er inntatt i hhv. Rt. 1982 s. 1315 og Rt. 1989 s. 1004 og går under betegnelsen ”Hasjseiler-kjennelsene”. Når det gjelder sakens faktum og tiltaltes posisjon, er det mye felles i disse to kjennelsene.

Faktum i begge sakene var at de tiltalte hadde seilet sammen med hovedmennene til Norge der hovedmennes formål var å smugle hasjisj inn i landet. Medvirkningshandlingene deres hadde ikke karakter av direkte bistand til hovedmennes lovbrudd, men hadde noe mer indirekte utslag ved at medvirkerne utførte vanlige gjøremål på hjemreisen, som var naturlig for dem.

Det som også er spesielt for disse avgjørelsene, er at de tiltalte hadde få eller ingen realistiske muligheter til å foreta en alternativ handling, og begge befant seg i et visst relasjonsforhold til hovedmennene. Begge kjennelsene resulterte i domfellelse for psykisk

⁴⁰ Faktumet i saken var at en kvinne solgte brennevin fra sin bolig, og hennes mann vitnet til det ulovlige salget uten å foreta seg noe for å forhindre hustruens lovbrudd.

⁴¹ Blant kritikerne var Mæland og Eskeland

medvirkning, dog med en grunnleggende forskjell i begrunnelse og straffelengde, noe som jeg kommer tilbake til i konklusjonen.

2.1.4.1 "Hasjseiler-kjennelsen I", Rt. 1982 s. 1315: drøftelse og oppsummering

Faktum i saken var at to menn kom med en seilbåt fra Marokko til Norge i den hensikt å smugle narkotika inn i landet. Med seg hadde de sine respektive kjærester, som ikke visste noe om mennenes planer før båten kom til Norge. Etter å ha fått kjennskap til reisens egentlige formål, hadde kvinnene likevel blitt med hjem igjen sammen med mennene, og hjalp til med vanlige gjøremål på hjemreisen til tross for kunnskap om smuglingen.

Begge kvinnene ble dømt i lagmannsretten for psykisk medvirkning til en narkotikaforbrytelse, og fikk fengselsstraff i hhv. 2 år og 1 år og 10 måneder. En dommer dissenterte og stemte for opphevelsen av lagmannsrettens dom. I denne saken ble den ene av kvinnenes (A), anke behandlet.

Selv om straffene til begge kvinnene var tilnærmet like, var deres personlige forhold i noen grad forskjellige. B, som ikke anket dommen, var samboer med den ene av hovedmennene, hadde sosiale og personlige problemer og var rusavhengig. Hun hadde sagt klart fra at hun ikke ville være med på smuglingen, uten å bli hørt. Hennes medvirkning var også beskrevet i lagmannsretten som bistand av "underordnet betydning", og hennes rolle i helheten var uviktig. Når det gjelder hennes forhold til hovedmannen, var den siste veldig dominerende, og tiltalte var sterkt avhengig av ham.

Tiltalte A, kjæresten til den andre av hovedmennene, befant seg i en litt annen situasjon. Ifølge lagmannsrettens uttalelse, var det "intet grunnlag for å anta at det har bestått noe avhengighetsforhold til (hovedmannen) C", og hun hadde "akseptert" smuglingen ved å la seg bruke som "mer eller mindre villig redskap". Allerede i denne uttalelsen ligger det at As handlinger var mer straffverdige enn Bs, både grunnet hennes friere posisjon i forhold til hovedmennene, og at hun ikke forsøkte å si ifra om sin motvilje. Det fremstår derfor som noe merkelig at de to kvinnene fikk tilnærmet lik fengselsstraff.

Flertallet i kjennelsen er her enig med de fleste uttalelsene fra lagmannsretten. Det er derfor mest hensiktsmessig å presentere disse i sammenheng med førstvoterendes uttalelser.

Førstvoterende uttalte først at passiv holdning ikke er nok for idømmelse av medvirkningsansvaret, noe som samsvarer med den linje som Høyesterett har lagt seg på siden⁴². Lagmannsretten har ikke vurdert kvinnenens handlinger som passiv atferd, men uttalte at deres utføring av vanlige gjøremål på hjemturen ”i den situasjon som forelå sees å være en straffbar medvirkning”. Dette fikk tilslutning av Høyesteretts flertall. Videre foretok Høyesterett en vurdering av enkelte spesielle trekk ved situasjonen i sakens faktum.

I vurderingen om kvinnenens handlinger kunne regnes som slik passiv holdning, var førstvoterende enig i at ”det å koke mat, holde tingene i orden og i det hele bistå med seilingen” kunne være bistandshandling, selv om denne ikke hadde direkte sammenheng med hovedmennes smugling, og disse kunne klart å utføre forbrytelsen på egen hånd. Hennes uttalelser er uttrykk for synspunktet om at bistandshandlingen ikke må være nødvendig for det endelige resultatet.

Selv om kvinnen her i utgangspunktet ikke ønsket å hjelpe hovedmannen, uttalte lagmannsretten med tilslutning av Høyesteretts flertall, at noe spesielt ønske om å bistå hovedmannen ikke kunne gjøres til et krav for å statuere medvirkningsansvar. Høyesterett uttrykker enighet i at det kunne oppstilles en plikt for medvirkeren til å handle annerledes, når denne først satte seg (frivillig eller ufrivillig) i en slik situasjon. Etter flertallets mening er det nok for ileggelse av straffansvaret at hovedmannens forsett er styrket.

Som neste moment i vurderingen av medvirknings straffbarhet, trakk førstvoterende det forhold, at kvinnen ikke hadde tatt klar avstand fra forbrytelsen. Hun understreker derimot at dette momentet *alene* ikke kunne være tilstrekkelig for idømmelsen av ansvaret, men at det i denne situasjonen fantes flere hensyn som trakk i samme retning. Førstvoterende

⁴² jf. Rt. 1907 s. 333

trekker her slutning fra lagmannsrettens uttalelser, at motsatt situasjon, dvs. når tiltalte klart tar avstand fra lovbruddet, kan fri denne fra straffansvaret. Dette resonnementet er muligens grunnet i forskjellen mellom de to kvinnenes forhold, der tiltalte B uttrykte klare protester.

Forhold som kvinnens mangel på informasjon om smuglingen til tross for høy grad av åpenhet og fortrolighet mellom henne og hovedmannen ellers, og at hun verken hadde befatning med hasjisen eller mottok noe utbytte av lovbruddet, ble ikke vurdert av Høyesteretts flertall. I forhold til Rt. 1926 s. 581, synes det å være en skjerping av normen for idømmelse av psykisk medvirkningsansvar, da det i den tidligere dommen ble lagt avgjørende vekt på slike forhold.

Når det gjelder vurderingen av rettsstridskravet, er denne meget mangelfull i lagmannsretten, og ble heller ikke vurdert mer dyptgående av Høyesteretts flertall. Ved vurderingen av tiltaltes handlinger ble tiltaltes situasjon ikke drøftet grundig nok. Flertallet prøver med andre ord å stille en form for standard handlingsplikt for medvirkeren - å ta klar avstand fra hovedmannens lovbrudd - uansett medvirkerens personlige forhold eller situasjon som denne befinner seg i.

Det finnes argumenter både for og imot en slik norm. Et argument som kan trekke i retning av fellesnorm, er at hvis retten blir nødt til å ta hensyn til tiltaltes personlige forhold i enhver konkret sak, kan grensen mellom straffbare bistandshandlinger og straffri atferd fort bli for subjektiv og uklar, og skader derfor borgeres muligheter til forutberegnelighet av sin rettslige posisjon. Det som trekker imot, er at tiltalte bedømt ut fra en slik norm ofte kan bli stilt overfor et nesten umulig valg, med svært få muligheter til å fri seg fra straffansvaret. Når verken lagmannsretten eller Høyesterett tiller B's personlige forhold noen vekt, så har hun kun to handlingsalternativer unntatt det å medvirke til smuglingen: enten å gå av båten i Norge og komme hjem på egen hånd, eller bli med hovedmennene hjem uten å bistå dem med daglige gjøremål på hjemturen.

Etter min mening er ikke disse handlingsalternativene realistiske for tiltalte. De reiser for det første praktiske problemer for B. For å gå av båten i Norge og så komme hjem til Marokko selv, må man ha visse ressurser. Her kommer også språkproblemer inn.

Hvis hun hadde benyttet seg av det andre alternativet, som er å bli med hjem uten å hjelpe til på båten, kunne hun risikere å bli satt av båten hvor som helst, også uten midler og faktiske muligheter for å komme seg hjem.

Den største utfordringen for B er imidlertid en psykologisk barriere. For tiltalte kan det være svært vanskelig å trosse sin kjæreste, med tanke på at hun dermed kunne miste alle muligheter til å komme hjem igjen.

Det som da blir de faktiske forhold for tiltalte B, er at hun uten å vite noe om forbrytelsen på forhånd, og derfor uten å ha noen forsett med hensyn til hovedmannens forbrytelse, havnet i en situasjon med to valgmuligheter: enten å ta affære, trosse sin kjæreste og sitte igjen i et fremmed land uten noen reell mulighet til å komme seg hjem, eller bli straffet for medvirkning til en narkotikaforbrytelse og sone i et fremmed lands fengsel. Dette er et svært vanskelig valg å foreta for de fleste mennesker.

Annenvoterende i saken stemte for opphevelse av lagmannsrettens dom av flere grunner. Han uttaler at problemstillingen i lagmannens rettsbelæring er ufullstendig, da visse forhold er utelatt, uten å utdype dette videre. Det som annenvoterende her mener er at lagmannsretten ikke har vurdert den særegne situasjonen godt nok, og stadfestet straffansvar for de konkrete handlingene uten å se dem i en større sammenheng.

Det forhold alene at tiltalte ikke klart eller gjentatt protesterte mot den straffbare handlingen, er etter annenvoterendes mening "klart" ikke nok til å regne dette som medvirkning.

2.1.4.2 . 1989 s. 1004: "Hasjseiler-II"

Tiltalte ble med på en båttur sammen med sin bror og brorens venn, uten å vite noe om deres planer. På veien frem til målet var det røkt en del hasjisj om bord. Tiltalte forsøkte å få greie på hovedmennes planer ved å stille spørsmål, da han hadde mistanke om noe kriminelt, men fikk ikke noe ordentlig svar. På hjemturen hadde tiltalte styrt båten der narkotikaen ble fraktet, "med jevne mellomrom".

I byretten ble mannen dømt for medvirkning til smuglingen av et visst kvantum hasjisj, da retten fant at tiltalte måtte regne som "overveiende sannsynlig" at hovedmennene smuglet dette kvantumet. Høyesterett opprettholdt domfellelsen, men senket straffen med en hel halvpart. En dommer dissenterte og stemte for opphevelsen av byrettens dom.

Flertallet fremhevet her, slik som i Rt. 1982 s. 1315, at nødvendigheten av tiltaltes handling ikke kunne stilles som vilkår for å medvirkningsansvaret.

Byretten har her oppstilt en handleplikt for tiltalte ved å uttale at han enten burde ha undersøkt forholdene nærmere eller latt være å medvirke på hjemturen, fremfor å forholde seg passivt, da han hadde mistanke om det som foregikk på båten. Førstvoterende uttalte at en slik vurdering ikke var "for streng norm" for illeggelse av straffansvar i den konkrete situasjon. Førstvoterende bemerket videre at skyldformen i straffebudet ble forandret siden kjennelsen i Rt. 1982 s. 1315 fra forsett til uaktsomhet. Dette ser ut til å være motiverende for retten til å oppstille en slik handlingsplikt for tiltalte.

Her ser man igjen at retten oppstilte en uhjemlet plikt for tiltalte til å handle annerledes, uten å drøfte nærmere hvilke risiki som var forbundet med eventuelle alternativer.

Ved drøftelsen av rettsstridskravet fremhevet førstvoterende kun det ubetydelige omfanget av bistanden ved å uttale at dette var "nær den nedre grense for et medvirkningsansvar", og for lite straffverdig for en så streng straff som ble idømt i byretten.

Annenvoterende uttalte at bistandshandlingen kun omfattet det forhold at tiltalte ble med båten tilbake og ”utførte sine oppgaver om bord som før”. Det er etter annenvoterendes mening ”meget vanskelig” å se at slike gjøremål ”på noen avgjørende måte skiller seg fra den rene passivitet”. Han henviser her til lagmannens rettsbelæring i Rt. 1982 s. 1315. Annenvoterende baserer seg her på at hovedmennene ikke kjente til tiltaltes mistanker, og det i denne situasjon ikke forelå noen form for stilltiende samtykke. Han oppstiller heller ingen plikt for tiltalte til å handle.

Hensynene som annenvoterende legger vekt på ved vurderingen her, er at tiltaltes handling ikke var nødvendig for gjennomføringen av smuglingen, og at bistanden ikke førte til at hovedmennes lovbrudd ble gjort lettere gjennomførbart. Dette synspunktet bryter med Høyesteretts tidligere praksis, da nødvendigheten av handlingen ikke kan stilles som krav for idømmelse av ansvaret. Det at hovedmennene kunne like godt utføre handlingen uten medvirkerens hjelp, kan heller ikke være et relevant argument i helhetsvurderingen. Annenvoterendes standpunkt her har dermed ingen støtte i Høyesteretts tidligere praksis, og heller ikke i juridisk teori⁴³.

Hvis man ser resultatet av denne dommen i sammenheng med Rt. 1982 s. 1315, er det klart at terskelen for å idømme straffansvar har blitt noe senket.

For det første, var medvirkerens forhold klart mer klanderverdig i Rt. 1989 s. 1004, da han i henhold til sakens faktum hadde en mistanke om det som foregikk, og det var heller ikke opplyst om hans avhengighet av hovedmennene. Dette gir hans handling mer straffverdighet, noe som også Høyesterett poengterer ved å oppstille en undersøkelsesplikt for tiltalte med hensyn til hovedmennes handling. Hans bistand på båten var også av mer omfattende karakter enn kvinnenes, da han faktisk styrte båten på hjemreisen. Likevel la førstvoterende vekt på det ubetydelige omfanget av hans bistand, noe som i det hele tatt ikke ble drøftet i Rt. 1982 s. 1315.

⁴³ jf. Andenæs. Alminnelig strafferett, s. 290

Straffen som byretten idømte for mannen i Rt. 1989 s. 1004, var en fjerdedel av straffen i Rt. 1982 s. 1315, og ble enda mer redusert i Høyesteretts avgjørelse. Dette til tross for at det hadde skjedd en skjerpelse av skyldkravet i straffebudet, en indikasjon på at tiltalte skulle ha blitt vurdert strengere.

Når det gjelder tiltaltes reelle muligheter for å handle annerledes i Rt. 1989 s. 1004, mener jeg at han befant seg i en gunstigere posisjon, enn kvinnene i Rt. 1982 s. 1315. I Rt. 1989 s. 1004 er det ikke opplyst om noe avhengighetsforhold til hovedmennene, og kvinnene Rt. 1982 s. 1315 hadde ingen mistanke om at noe var i gjære før de kom til Norge. Tiltalte i Rt. 1989 s. 1004 var dessuten bosatt i Danmark, og språkproblemene for ham var tilsvarende mindre.

Likevel mener jeg at det var svært vanskelig, for å ikke si umulig, for begge tiltalte å begi seg ut på en krangel med hovedmennene, og handle annerledes her. Handlingsalternativer for de tiltalte her blir enten å gå av båten i et fremmed land, eller å nekte å bistå hovedmennene, og risikere å bli satt på land hvor som helst. Tiltalte i Rt. 1989 s. 1004 sto overfor like vanskelig valg som kvinnene i Rt. 1982 s. 1315, enn i noe mindre grad.

2.1.5 Rettspraksis etter "Hasjseiler-kjennelsene". Endring av terskel for idømmelse av psykisk medvirkningsansvar

En dom som omhandler lignende atferd som i Rt. 1982 s. 1315, men likevel med grunnleggende forskjeller, er "Andrawes-kjennelsen", inntatt i Rt. 1995 s. 1228.

I saken gikk flere mennesker sammen for å kapre et fly. Under kapingen ble flykapteinen drept av den ene hovedmannen. Selv om det ikke var inngått noen avtale om drapet på forhånd, ble de andre dømt for medvirkning til drapet. En av flykaperne, en kvinne, ba uttrykkelig hovedmannen om å ikke drepe kapteinen, og ble frikjent for dette forhold i lagmannsretten da hun "ikke ha[dde] påvirket det videre hendelsesforløp frem til C skjøt flykapteinen". Årsakskravet var ifølge lagmannsretten ikke tilfredsstillt, selv om den tiltalte fortsatte med sine planlagte gjøremål etter drapet, som var blant annet å holde passasjerene og besetningen i sjakk ved å true dem med en håndgranat.

Et annet argument for frifinnelse var, ifølge lagmannsretten, at drapet på kapteinen ikke fremsto som noe nødvendig eller rasjonelt begrunnet ledd for å nå kaprernes mål. Dette synspunkt, som jeg allerede har påpekt ovenfor, bryter med den linje Høyesterett har lagt seg på gjennom flere tiår, og kan dermed ikke være veldig relevant i vurderingen av handlingens straffbarhet.

Høyesterett opphevet lagmannsrettens dom da det var flere tungtveiende hensyn i retning straffansvaret, til tross for at kvinnens handling ikke kunne ses som noen direkte bistand til drapet.

Høyesterett la her vekt på at Andrawes var klar over den store risikoen for tap av liv som gjorde seg gjeldende, da flykaprerne flere ganger truet med å drepe passasjerene. Selv om tiltalte ikke bifalt drapet, og heller ikke på noen direkte måte medvirket til dette, ble hun idømt straffansvar. Høyesterett uttalte at ”de som deltar i flykapring – *av den karakter som det her dreier seg om* – må ha medvirkningsansvar for drap under kapringer med mindre det foreligger *spesielle omstendigheter som peker i motsatt retning*”. Det ble ved vurderingen av rettsstridskravet lagt vekt på to momenter – tiltaltes tidlige kjennskap til planene, blant annet at slik flykapring kunne resultere i tap av liv, og forbrytelsens omfang (flykapringen ble utført med bruk av farlige våpen, og det ble ved flere anledninger fremsatt drapstrusler). Tiltaltes oppførsel var dermed så straffverdig, at det mest hensiktsmessige i denne situasjonen var å idømme henne straffansvar også med hensyn til drapet.

Når det gjelder tiltaltes handlingsalternativer her, er det naturlig å tenke seg at det for henne må ha fortont seg svært vanskelig å plutselig avbryte aksjonen for sin del etter å ha fått vite om drapshensikten. Hun visste (og senere også ble vitne til) at en av hovedmennene var i stand til å gjennomføre et kaldblodig drap. De fleste i en slik situasjon tør ikke å ta forholdet opp med hovedmannen og begynne å krangle med ham, fordi risikoen for å miste sitt eget liv her er svært høy. Problemstillingen blir dermed den samme som i Rt. 1947 s. 742, og Høyesteretts reaksjon ligner på den i etterkrigsdommen: ”den enkelte deltager kan

ikke fralegge seg sitt ansvar ved å underordne seg en leder, som har absolutt kommandomyndighet”.

Eskeland mener at både hensynet til straffverdighet og prevensjon talte for en slik uhjemlet utvidelse av drapsbestemmelsen: Andrawes hadde selv valgt å delta i en ”aktivitet som generelt innebærer overveiende sannsynlighet til at liv går tapt”, og det er viktig ”å motarbeide at noen deltar i handlinger med høy risiko for en alvorlig, straffbar følge”⁴⁴.

Hvis man trekker en parallell til ”Hasjseiler-kjennelsene”, så ser man at sannsynligheten for klammeri og flere alvorlige lovbrudd er meget større når man kaprer et fly fullt av passasjerer, og er i besittelse av farlige våpen, enn når man kun blir med noen personer med på en båt uten å vite noe om planene til å begynne med. Andrawes visste på forhånd hva slags forbrytelse som kunne bli utført av hovedmannen, i motsetning til tiltalte i Rt. 1982 s. 1315 og Rt. 1989 s. 1004, da hun var med på å fremsette drapstruslene.

Trusler ved bruk av våpen, flykapring og drap regnes klart som mer straffverdige forhold enn smugling av narkotika, selv om straffene for disse forbrytelsene i enkelte tilfeller kan være like lange. Dette forklarer også resultatet.

Til slutt vil jeg omtale Rt. 2005 s. 934 der man kan se hvor terskelen for å idømme psykisk medvirkningsansvar ligger i dag.

Forholdet i saken var at en mann fremstilte forskjellige narkotika og oppbevarte dem i huset, mens hans kone ” var klar over at ektefellen oppbevarte store kvanta narkotika i huset og at hun dermed har stilt huset som hun eiet til hans disposisjon”.

Lagmannsrettens fellende dom ble opphevet i Høyesterett.

Førstvoterende fant at det her ”åpenbart” ikke forelå straffbar medvirkning, da slikt ansvar ” normalt krever ... en *positiv tilskyndelse*, det er ikke nok at en person i ord eller handling

⁴⁴ jf. Eskeland. Strafferett, s. 205

gir uttrykk for ikke å ha noe imot at en handling blir foretatt”, der han også viste til avgjørelsen i Rt.1998 s. 459. Selv om kvinnen hadde flere handlingsalternativer, og kunne påvirke hovedmannen til å avstå fra forbrytelsen, da boligen tilhørte henne, uttalte Høyesterett her at ”ektefellen trengte ikke hennes tillatelse for å oppbevare narkotika i *sin egen bolig*.” Medvirkningsansvaret ble heller ikke aktuelt for kvinnen ut fra den øvrige sammenheng, til tross for at hun ble dømt for å ha hjulpet mannen med å flytte et visst kvantum av narkotika ut av huset for å gjemme det.

Det man kan slutte fra denne dommen, er at Høyesterett her ikke oppstilte noen handlingsplikt for den tiltalte kun fordi det ikke fantes noen lovfestet plikt til å handle, til tross for at øvrige faktorer i saken trakk i skjerpene retning.

2.1.6 Oppsummering av drøftelsen for problemstilling nummer en, konklusjon

Slik som jeg har drøftet ovenfor, har terskelen for å idømme straffansvar for psykisk og passiv medvirkning når tiltalte befinner seg i en vanskelig situasjon, undergått noen forandringer. Det som er felles for alle avgjørelsene, er at Høyesterett ser bistandshandlingen i den sammenheng som denne fremkommer i.

Her ser jeg først på hvilke hensyn Høyesterett tillegger vekt i vurderingen, og hvordan avveiningen av disse foretas.

Når det gjelder hensynene som kan trekke i retning frifinnelse, vurderer Høyesterett fravær av handlingsalternativer hos tiltalte meget restriktivt. I Rt. 1881 s. 850 ble dette regnet som en avgjørende frifinnelsesgrunn. I de etterfølgende avgjørelsene ble derimot en slik situasjon ikke tillagt nevneverdig vekt i vurderingen av bistandshandlingens straffbarhet. De klareste eksempler på dette er Rt. 1947 s. 742 og Rt. 1982 s. 1315. Konsekvensene som plikten til alternativ handling oppstilt av Høyesterett kan medføre, tillegges heller ikke noen nevneverdig vekt, selv om disse til tider kan være meget negative.

I enkelte avgjørelser blir medvirkningens ubetydelige omfang tillagt vekt i retning frifinnelse⁴⁵. Det skjer dog meget sjeldent, da Høyesterett ser strengt også på dette.

⁴⁵ jf. mindretallets votum i Rt. 1989 s. 1004

Det forhold at tiltalte på en klar måte har tatt avstand fra hovedmannens lovbrudd, ses også på som et moment i retning frifinnelse⁴⁶.

Hvis man så går videre til hensynene som trekker i retning av straffansvar, blir alvorligheten av hovedmannens handling trukket frem av Høyesterett som argument for en strengere aktsomhetsnorm for medvirkeren, og i enkelte tilfelle også utvidelse av medvirkerens opprinnelige ansvar⁴⁷.

Det faktum at situasjonen som tiltalte havnet i, til en viss grad er selvforskyldt, gjør tiltaltes handling mer straffverdig, og blir vurdert som argument for domfellelse. Særlig i saker der medvirkeren frivillig blir med på et alvorlig lovbrudd, synes dette hensynet ofte å være avgjørende for domfellelsen, selv om handlingsforløpet ble annerledes enn medvirkeren først forestilte seg.

Endelig, sannsynlighet for at medvirkeren ved et alternativ handling virkelig kunne forhindre hovedmannens lovbrudd, blir også et moment som taler for straffansvar. Det er særlig synlig i Quisling-dommen. Der tiltalte muligens kunne forhindre lovbruddet, blir dette moment også lagt vekt på i retning domfellelsen, enn om ikke med samme styrke. I sin helhet har Høyesterett skjerpet normen for idømmelse av straffansvar frem til Rt. 1982 s. 1315, for så å oppmyke denne⁴⁸.

Konklusjonen i punkt 2.1. er derfor at det er meget vanskelig for tiltalte i en situasjon uten reelle handlingsalternativer, å forutberegne sin rettslige stilling på forhånd, dels grunnet meget skjønnsmessig oppbygging av straffeloven, dels Høyesteretts fravikelse av egne synspunkter over tid. Objektiviteten av normen som oppstilles av Høyesterett, gjør likevel dette lettere.

⁴⁶ jf. førstvoterendes uttalelse i Rt. 1982 s. 1315

⁴⁷ jf. Rt. 1995 s. 1228

⁴⁸ f. eks. sammenligning med straffutmålingen i Rt. 1989 s. 1004

2.2 Problemstilling nummer 2: hvor godt blir en enkeltborgers rett til ytringsfrihet ivaretatt i rettavgjørelser som statuerer medvirkningsansvaret for ytringer?

2.2.1 Avgrensning av den videre drøftelsen, disponering

Tema for drøftelsen i det følgende gjelder spørsmålet om hvor grensen mellom straffrie meningsytringer og straffbar psykisk medvirkning trekkes i praksis, hvilke hensyn som blir funnet utslagsgivende ved domfellelsen, og hvordan grensen bør trekkes med tanke på den beskyttelse ytringsfriheten har i henhold til Grl. § 100 og Menneskerettighetskonvensjons art. 10.

Slik som i drøftelsen av den første problemstillingen, kommer jeg til å ha hovedfokuset på behandling av saker som gjelder psykisk medvirkningsansvar i rettspraksis fra Høyesterett. I drøftelsen av denne problemstilling blir det imidlertid vist mye mer til synspunkter uttalt i juridisk teori, og drøftelsen er delt i to underspørsmål.

I avsnitt 2.2.2. presiserer jeg begrepet ”ytring” og redegjør for de særlige hjemler for henholdsvis beskyttelse av ytringsfriheten og straffansvar for meningsytringer. I avsnitt 2.2.3 beskriver jeg utviklingen av kriterier for ileggelse av straffansvaret med hensyn til ytringer generelt. Til slutt i dette avsnitt blir det foretatt en oppsummering av rettspraksis som blir drøftet. I avsnitt 2.2.4 beskrives særskilte trekk ved ytringer som omfattes av profesjonsansvaret. I avsnitt 2.2.5 former jeg konklusjon gjeldende punkt 2.2.

2.2.2 Ytringsbegrepet. Hjemlene for straffansvar for ytringer. Ytringsfrihet

2.2.2.1 Ytringsbegrepet

En ytring er en av de mest utbredte måter blant mennesker å kommunisere på. Ytringer kan gi uttrykk for avgiverens egen mening, eller formidle informasjon fra eksterne kilder.

Ytringer kan bli fremsatt skriftlig eller muntlig, både i snevre kretser av personer og blant mange tilhørere.

Ytringer er en gruppe atferd som oppfattes på forskjellige måter av forskjellige mennesker. To personer kan bli fortalt av en venn at deres respektive ektefeller er utro. Den ene kan ta nyheten med knusende ro og tilgi sin ektefelle uten å si noe, den andre kan reagere med grov vold mot både sin kone og hennes elsker. I det siste tilfelle finnes det en årsakssammenheng mellom nyheten som medvirkeren forteller og hovedmannens etterfølgende voldsutøvelse. Det blir derfor en ganske vanskelig avveining for domstolene

å foreta med hensyn til hva som er gjengs rimelig reaksjon på en konkret ytring i en konkret situasjon.

Ytringer som er egnet til å påvirke hovedmannen i retning utførelsen av lovbruddet, faller naturlig innenfor begrepet ”psykisk medvirkning”, da intet fysisk blir foretatt fra medvirkerens side her.

2.2.2.2 Lovmessig vern av ytringsfriheten i norsk rett; hjemler for strafflegging av ytringer omfattet av ytringsfriheten

En borgers rett til fritt å formidle sine ytringer muntlig eller skriftlig finnes per dags dato i de fleste demokratiske land, og regnes som en av de mest grunnleggende forutsetningene for en vellykket rettsstat. Borgerne får mulighet til å fritt å tenke og dele sine tanker med andre, og på denne måten kunne ha innflytelse på samfunnets utvikling og landets politiske system.

I Norge blir ytringsfriheten regnet som en av grunnleggende menneskerettigheter, og en forutsetning for rettsstaten. Grunnloven § 100 første ledd inneholder en vernebestemmelse som gjelder borgeres muntlige og skriftlige meddelelse av informasjon. Paragrafens første ledd lyder: ”Ytringsfrihed bør finde Sted”. Ytterligere vern oppstilles i paragrafens annet ledd siste setning: ”Det retslige Ansvar bør være foreskrevet i Lov”. Denne bestemmelsen er meget vid, og bestemmelsens øvrige ledd oppstiller hjemmel for å begrense ytringsfriheten i unntakstilfelle av hensyn til andre ting som trenger sterkere vern, enn den enkeltes ytringsfrihet. Da ytringene som rammes av ledd i Grl. § 100 som gir adgang til å innskrenke ytringsfriheten, er rettsstridige, blir de ikke omfattet i den videre fremstilling.

Ytringsfriheten nyter også beskyttelse i henhold til Menneskerettighetskonvensjonen art. 10 første punktum som lyder: ”Enhver har rett til ytringsfrihet”. Andre punktum hjemler straff for ytringer når slike tiltak er nødvendige i et demokratisk samfunn for å ”forebygge uorden eller kriminalitet”.

I juridisk teori uttales det at Grl. § 100 ikke har vist seg å være effektiv med tanke på de begrensninger i ytringsfriheten som blir gjort i praksis, med den følge at borgere ofte blir strafflagt for sine ytringer i ettertid. Domstolenes viktigste oppgave blir da å avveie hensynet til den enkeltes ytringsfrihet mot de hensyn eller interesser som vernes av straffebudet⁴⁹.

Grl. § 100 siste ledd lyder: ”frimodige Ytringer, om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand, ere Enhver tilladte” så lenge den som fremsetter ytringen ikke ”... *tilskyndet* Andre, til Ulydighed mod Lovene », jfr. bestemmelsens annet punktum. Dette er en uttrykkelig hjemmel for å straffelegge ytringer som er egnet til å påvirke hovedmannen i retning av lovbruddet.

Da loven her bruker ordet ”tilskynde”, gir dette indikasjon på at ren formidling av informasjon ikke er nok. Det kreves med andre ord at *mening* med ytringen må ha vært å få hovedmannen til å overtre et straffebud.

I praksis blir det derfor en utfordring for domstolene å ikke trekke denne grensen mellom ytringsfriheten og straffansvaret for ytringer for langt i retning straffansvaret, da dette gjør beskyttelsen av den enkeltes ytringsfrihet, og Grunnlovens autoritative vekt, illusorisk. Hensynet til å kunne fremsette sine meninger offentlig uten å frykte straffansvar for disse, trekker i den retning, at bruk av unntak fra Grl. § 100 må skje med stor varsomhet⁵⁰.

I situasjoner der noen likevel blir idømt medvirkningsansvar for sine ytringer oppstår derfor ofte problemer både i forhold til legalitetsprinsippet, rettssikkerhet og vernet av menneskerettigheter for øvrig.

I straffeloven finnes det noen få bestemmelser som inneholder uttrykkelig hjemmel for å strafflegge ytringer med hensyn til medvirkningsansvaret, som for eksempel, strl. § 140 (den sjeldent brukte ”oppviglerparagrafen”), som rammer offentlig oppfordring av andre til

⁴⁹ jf. Kjell Andorsen. Om straffbar oppvigling. Tidsskrift for rettsvitenskap 1990 s. 485

⁵⁰ jf. Rt. 1984 s. 1359

å begå straffbare handlinger. De fleste straffebud som omfatter medvirkning, er også hjemler til å strafflegge ytringer.

2.2.3 Utvikling av kriterier for å strafflegge meningsytringer som psykisk medvirkning

2.2.3.1 Avgrensning

Ytringer som fremkommer i en politisk debatt, i et partiprogram, eller generelt gir uttrykk for befolkningens syn eller kritikk av landets politiske regime eller gjeldende rett, nyter sterkest vern i norsk rett, jf. GrL. § 100, tredje ledd. Samme gjelder for ytringer av religiøs karakter. Begge disse typer ytringer har, i tillegg til Grunnloven, sterkt vern i henhold til Menneskerettighetskonvensjonen og SP⁵¹.

Forklaringen på dette ligger i selve det demokratiske prinsipp: for å kunne påvirke landets politiske system eller rettsregler, må borgerne kunne bruke sin medbestemmelsesrett gjennom muligheten til å velge blant flere partier, og så å si sin mening om hvordan lovene i landet fungerer og hvilket politisk regime er ønskelig ut fra folkets forutsetninger til enhver tid.

I dette avsnitt skal jeg drøfte tre viktige høyesterettsavgjørelser for å få innblikk i hvordan Høyesterett avveier vernet av ytringsfriheten mot behovet for å forhindre straffbare handlinger der ytringer er egnet til å tilskynde noen til å overtre straffebud. Alle avgjørelser gjelder domfellelse etter strl. § 135a, som setter straffansvar for ytringer egnet til å ”true, forhåne” enkelte folkegrupper, ”eller utsette (dem) for hat, forfølgelse eller ringeakt”. Annet ledd i avgjørelsen hjemler straffansvar for medvirkning til handlinger beskrevet i første ledd.

Hvis man ser på bestemmelsens tilblivelseshistorie, så ble denne vedtatt for å oppfylle Norges forpliktelser etter CERD-konvensjonens artikkel 4, som krever straff for blant annet

⁵¹ jf. Eskeland. Strafferett, s. 114

”... all *tilskyndelse* til rasediskriminering, alle voldshandlinger eller *tilskyndelse* til slike handlinger..., og også enhver form for *støtte* ... til raseaktivister”. Ved vedtagelsen av strl. § 135a ble det poengtert at bestemmelsen ikke var ment til å beskjære ytringsfrihetens vern i Grl. § 100⁵². Slik jeg forstår ordlyden i CERD art. 4, er avgjørelser gjeldende strl. § 135a, som grunner seg på denne, relevante for drøftelsen av denne problemstillingen.

2.2.3.2 ”B-saken”

I Rt. 1977 s. 114 ble en lærer intervjuet av avisen Verdens Gang. Under intervjuet kom han med en del krenkende uttalelser om jøder, blant annet at nazistenes forsøk på å utrydde jødene hendte ”for tidlig”, og kunne muligens vært hensiktsmessig ”om 50 år i en overbefolket verden”. Videre uttalte han at ”fremmedarbeidere og alle andre rasefremmede (inkludert norske jøder – min kommentar)” måtte ut av landet. Han kom også med oppfordring til å isolere norske jøder som ikke frivillig emigrerte til Israel, i et eget lukket jødesamfunn, da de ”opptar plass og stillinger for nordmenn”.

Tiltaltes anke over lagmannsrettens fellende dom ble forkastet av Høyesterett.

Når det gjaldt avveining av hensynene ved vurderingen av ytringer av politisk karakter, uttalte førstvoterende at: "hensynet til ytringsfriheten tilsier riktignok stor tilbakeholdenhet på dette felt", noe som også samsvarer med den særlige beskyttelsen Grunnloven og Menneskerettighetskonvensjonen gir slike ytringer. Han fremhevet videre at: ”det er dog på det rene at man ved straffebestemmelser kan gripe inn overfor misbruk av ytringsfriheten”. Førstvoterende uttrykte her en mening om at ytringsfriheten som en rettighet ikke er absolutt, noe som også ble uttrykt i lagmannens rettsbelæring. I det konkrete tilfelle mente han derfor at bestemmelsen kunne anvendes på sakens faktum, da læreren her kom med oppfordringer til ”ekstreme integritetskrenkelser” overfor jødene, et typisk tilfelle av ”tilskyndelse”.

⁵² jf. Rt. 1984 s.1359

Førstvoterende uttalte videre at selv om lærerens ytringer som sådanne muligens ikke var nok til å bli rammet av strl. § 135a, kunne det stilt seg annerledes hvis man vurderte disse i lys av sammenhengen der de fremkom.

Førstvoterende påpekte også at både tiltaltes krav og strl. § 135a gjelder beskyttelse av forskjellige menneskerettigheter, og at det i avveiningen må avgjøres hvilken menneskerettighet som har fortrinnsrett i den aktuelle situasjon. Det er dermed ikke opplagt at ytringsfriheten får noe fortrinnsrett overfor andre menneskerettigheter, svaret er avhengig av det konkrete saksforhold.

Førstvoterende mente at lektorens uttalelser i denne saken var av meget alvorlig karakter. Uttalelsene oppfordret til meget grove krenkelser av et folkeslag på grunn av deres nasjonalitet, og Høyesterett fant derfor at det ikke var betenkelig å gi strl. § 135a gjennomslag framfor lektorens rett til ytringsfrihet. Jødernes spesielt utsatte posisjon under 2. verdenskrig og frykt for spredning av rasisme synes også å ha innvirket på resultatet. I samme retning taler det at ytringene ble fremsatt i et av landets mest leste aviser, og kretsen av leserne var meget vid.

Førstvoterende avviste videre forsvarers bemerkning om at ytringene måtte bedømmes mildere da de var fremkommet i et intervju der journalistene styrte samtalen. Dette samsvarer godt med ideen om at alle mennesker som ikke er umyndiggjort, har handlefrihet og er dermed ansvarlige for sine egne handlinger. Dette ble derfor ikke vurdert som noen formildende omstendighet.

Uttalelsene i denne dommen fikk tilslutning i senere rettspraksis, blant annet i Rt. 1978 s. 1072 og Rt. 1981 s. 1305.

2.2.3.3 Rt. 1984 s. 1359

Interessant er også avgjørelsen inntatt i Rt. 1984 s. 1359, der en dommer dissenterte med hensyn til domfellelsen.

Faktumet i saken var som følgende: en prest ble i egenskap av programleder på radio provosert av en innringer, som av presten ble oppfattet som homofil. Presten reagerte med en rekke nedsettende uttalelser som ”vi skal bryte denne djevleske makt i Norges land som homofilien representerer”, bønn til Gud om ”alle de mennesker som er involvert i dette (dvs. de homofile) og som selv oppfordrer også andre til å gjøre det og som også er i ledende stillinger - at du skal fjerne dem ifra deres ledende stillinger både i det politiske liv og ellers i samfunnet vårt”, samt bønn til Jesus om å ”rense det norske samfunn for disse urene åndsmakter”.

I prestens ord lå det en klar oppfordring til diskriminering av homofile på flere plan, som i seg selv er ulovlig etter gjeldende rett, da homofile nyter særlig strafferettslig vern⁵³. Prestens ytringer ble fremsatt offentlig i et radioprogram, der han måtte regne med at mange mennesker kunne høre og vurdere hans mening.

Både flertall og mindretall understreket her viktigheten av grundig avveining mellom hensynene til ytringsfriheten og de interesser som søkes beskyttet av strl. § 135a, dvs. at ytringsfriheten ikke kan ses på som noen absolutt rettighet. Det var også enighet mellom dommerne om at ytrings- og religionsfrihet ikke var noen rettigheter som ikke kunne innskrenkes av en bestemmelse i formell lov.

Førstvoterende som representerte flertallet, trakk et klart skille mellom sitater fra Bibelskriftene og ytringer som ga uttrykk for prestens egne meninger. For de førstnevnte fastslo han at straffansvar ikke kunne være aktuelt, uansett hvor sterk oppfordring til krenkelser lå i disse ytringene, da sitatene er tatt ut av tradisjonelle kristne tekster som omfattes av vernet om religionsfriheten. I denne avveiningen blir hensynet til ytringsfrihet

⁵³ jf. NOU 1979:46

støttet av hensynet til religionsfrihet, og det faktum at de fleste har tilgang til Bibelens skrifter og når som helst kan gjøre seg kjent med disse, gjorde at sitaters straffverdighet her ble minimal, selv om sitatene var fremsatt på en svært krenkende måte.

Prestens egen oppfordring til ulovlige tiltak overfor en gruppe personer hadde derimot en helt annen karakter, noe som også Høyesterett understreket her. Hans egne uttalelser oppfattes av folk flest som mer krenkende enn uttalelser i Bibelen, da dette er noe han selv mener. Når ytringene så blir videreformidlet i et radioprogram på en så aggressiv måte, får disse markant mer straffverdighet, enn formidling av Bibelskriftene.

Førstvoterende bemerket at bestemmelsen i strl. § 135a må brukes med betydelig varsomhet grunnet forholdet til Grl. § 100. Denne bemerkningen stemmer overens med den særlige beskyttelsen av religiøse ytringer i Grl. § 100. Ved tilblivelsen av strl. § 135a ble det av lovgiveren likeså lagt særlig vekt på at bestemmelsen ikke skulle innskrenke verken ytrings- eller religionsfrihet. Førstvoterende mente her dermed at terskelen for å statuere straffansvar for slike ytringer bør være meget høy, men at det likevel ikke kan forstås som totalforbud mot strafflegge ytringer fremsatt i religiøs sammenheng. Han fremhevet at tiltalte ved sine uttalelser hadde overskredet grensen for straffri atferd. Dette baseres også på flere momenter i sakens faktum.

Et moment som også trekker i retning straffansvar her, er formen som ytringene er blitt fremsatt i – en religiøs bønn, som etter førstvoterendes mening, kunne ha ekstra sterk påvirkning overfor tilhørerne, og dermed krevde at avgiveren var varsom. Også det forhold at kretsen av lyttere var bred, tilsa at presten burde utvise mer forsiktighet.

Sammenhengen som ordene fremkom i, ble også lagt vekt på av førstvoterende. Etter hans mening, var de øvrige uttalelsene ikke sterke nok til selv å bli rammet av straffansvaret, men hadde en underbyggende og støttende funksjon i forhold til de uttalelsene som var gjenstand for vurdering i saken.

Tiltaltes forsvarer påberopte seg provokasjon som et hensyn i retning mot straffansvaret. Dette ble ikke tillagt vekt av førstvoterende, da tiltalte i kraft av sin stilling måtte regne med sterke reaksjoner fra lytterne.

Mindretallets standpunkt går til en viss grad parallelt med flertallets. Annenvoterende mente imidlertid at strl. § 135a måtte brukes med enda større varsomhet, enn førstvoterende, og henviste til lovens skjønnsmessige utforming og uttalelser i lovmotivene.

Mindretallet foretok en helt annerledes avveining av hensynene, enn førstvoterende. Det som etter annenvoterendes mening trakk i retning frifinnelse, var at disse muntlige ytringer var en engangsforeteelse. Det har sammenheng med at meninger gjentatt flere ganger klart har større påvirkningskraft og straffverdighet enn meninger som kun er formidlet en gang.

Neste forhold som annenvoterende brakte inn som støtteargument for frifinnelse, var provokasjonens grovhet. Han bemerket at en slik aggressivt verbalt angrep fra en tilhører hadde direkte sammenheng med tiltaltes ytringer, og at disse av denne grunn ikke kunne strafflegges.

Også det at prestens meninger om homofile var i tråd med ”herskende oppfatninger i kristne trossamfunn”, gir disse meningene, etter mindretallets mening, større beskyttelse. Dette er et mindre logisk resonnement, da man ikke kan beskytte enhver straffbar handling ved å gjemme seg bak religiøse motiver.

Hensyn som etter annenvoterendes mening trakk i retning straffansvar, er ytringers krasse form og ”kritikkverdige” innhold. Disse hensynene ble ikke tillagt stor vekt av annenvoterende da han stemte for opphevelse av lagmannsrettens dom.

2.2.3.4 ”Kjuus-kjennelsen”

Det siste og, etter min mening, sentrale eksemplet på Høyesteretts syn på medvirkningsansvaret for ytringer i forhold til yttringsfriheten, er plenumsavgjørelse inntatt

i Rt. 1997 s. 1821, den såkalte ”Kjuus-kjennelsen”. Der forelå det dissens (9 mot 4 stemmer) med hensyn til sakens utfall. Tiltalte ble ilagt straffansvar for ytringer i et partiprogram, den typen ytringer som utgjør ”... kjerneområdet for utsagn som skal nyte vern etter Grunnloven § 100...”⁵⁴.

Tiltalte var leder for det politiske partiet Hvit Valgallianse. I 1997 deltok han i distribueringen av partiets program for Stortingsvalget. Programmet inneholdt en rekke krenkende uttalelser, som oppfordring til tvangssterilisering av de adoptivbarna som vil bli boende i Norge, til å gi hjemmel til å tvangsskille, deportere eller sterilisere den fremmede part i blandede parforhold, og foreta tvangsabort hvis en utenlandsk borger som bor i Norge, blir gravid. Tiltalte fremsatte disse ytringene i et partiprogram, tilgjengelig for folk flest, og måtte derfor regne med mange lesere. Hans utsagn i dette programmet hadde karakter av en klar oppfordring til å foreta alvorlige krenkelser overfor en gruppe mennesker grunnet deres nasjonale og rasemessige opphav, noe som samsvarer godt med ordet ”tilskyndelse” i straffebudets ordlyd.

Høyesteretts flertall med førstvoterende i spissen forkastet tiltaltes anke over byrettens fellende dom.

Før førstvoterende drøftet det konkrete saksforhold, kom hun med noen generelle uttalelser om hvordan avveiningen i slike situasjoner bør foretas, og trakk dermed en linje for hvor den generelle terskelen for psykisk medvirkningsansvar ligger for øyeblikket.

På side 1831 uttalte førstvoterende at man bør være generelt varsom med å statuere straffansvar for ytringer av politisk karakter fremsatt i et partiprogram, og at domstolskontroll gjeldende overholdelsen av Grl. § 100, må være særlig strengt for slike typer ytringer. Dette stemmer med uttalelsene i tidligere Høyesteretts avgjørelser. Førstvoterende viste også til rettsstridsreservasjonen og dennes betydning i slike saker: alle hensynene må grundig avveies mot hverandre for å få frem et riktig resultat.

⁵⁴ jf. førstvoterendes uttalelse på s. 1831

Ved drøftelsen av Grl. § 100 uttalte førstvoterende, at paragrafen er en ”gammel bestemmelse”, som ”må i dag åpenbart vurderes på bakgrunn av utvikling vårt samfunn har gjennomgått”, blant annet i lys av Norges forpliktelser i henhold til internasjonale konvensjoner⁵⁵. Hun trakk en grense for hvilke hensyn som er relevante for fremstillingen, og hvordan avveining skal foregå.

I disse konvensjonene finnes det hjemler for beskyttelse av forskjellige menneskerettigheter, og ytringsfriheten er en av disse. Ved avveiningen mellom hensyn til ytringsfrihet og hensyn til andre menneskerettigheter, blir disse stilt på lik linje med hverandre. Utfallet i saken avhenger dermed av hvilken menneskerettighet som trenger mest vern i den konkrete situasjonen. Førstvoterendes uttalelse sammenholdt med noen etterfølgende bemerkninger indikerer at den enkeltes ytringsfrihet må vike i situasjoner der en annen menneskerettighet (i denne saken vern mot rasediskriminering) står sterkest etter avveiningen.

Ved førstvoterendes behandling av faktum i saken, beskrev hun tiltaltes ytringer som oppfordring til ”ekstreme integritetskrenkelser overfor mørkhudete” og ”etnisk rensing”. Dette indikerer at hun tillå ytringenes innhold vekt i retning domfellelse.

Et moment som førstvoterende mente at også trakk i retning straffansvaret, er at ytringene var veloverveide og ”uklanderlige i formen”, og derfor kunne virke enda sterkere overfor de krenkede. Her bedømte førstvoterende ytringenes rasistiske motivasjon og klare form som et argument til støtte for sitt votum.

I partiprogrammet som var gjenstand for bedømmelsen i denne saken, er det ikke brukt ord som indikerer at ytringer i første rekke var ment til å krenke mennesker av annen rase. Høyesteretts flertall skjærer gjennom her og fremhever at meningen med uttalelsene var nettopp å ramme folk av et annet rasemessig opphav, særlig mørkhudede, hvis man ser på ytringene i sammenheng med resten av partiprogrammet. Her uttales det igjen at man i tillegg til å tolke den enkelte ytring, må vurdere denne i lys av øvrige omstendigheter i saken.

⁵⁵ hun viser til Grl. § 110c om myndighetenes plikt til å sikre menneskerettigheters vern i Norge

Til slutt tok førstvoterende opp det forhold at ytringene i saken var fremsatt som en del av et partiprogram, og uttalte at vernet om mangfold av politiske partier står særlig sterkt i norsk rett⁵⁶.

Førstvoterende fremhevet videre at: ”adgangen til fritt å utforme et politisk program må være meget vid, kan ikke være ensbetydende med at det kan skje ved utsagn om grove krenkelser av de mest fundamentale menneskerettigheter”.

Hun skilte dermed klart mellom den fundamentale retten til å stifte et politisk parti med eget partiprogram, og enkelte folks rett til å uttale seg om politiske emner. Forsøk på kamuflering av ytringers egentlige formål bak et partiprogram, blir dermed slått ned på i denne avgjørelsen, da Høyesterett legger vekt på det egentlige mening med ytringene, nemlig å oppfordre til krenkelser av mørkhudede.

Annenvoterende som representerte mindretallet i avgjørelsen, hadde en annen oppfatning både av ytringenes egentlige mening, og de innskrenkinger som kunne gjøres i den enkeltes ytringsfrihet.

Han fremhevet i sitt votum Grunnlovens tyngde i forhold til andre formelle lover ut fra lex superior-prinsippet, og mente, med henvisning til uttalelsen i Rt. 1976 s. 1, at Grunnlovens gjennomslagskraft er særlig stor på ytringsfrihetens område, særlig når forholdet befinner seg innenfor bestemmelsens kjerne.

Han fremhevet likeså at motsetninger mellom de forskjellige ledd i Grl. § 100 peker på behovet for avveining mellom hensynet til ytringsfriheten og andre samfunnsviktige interesser, men foretok denne avveiningen på en annen måte enn førstvoterende.

⁵⁶ på side 1833

Videre uttalte annenvoterende, at man må innfortolke rettsstridsreservasjonen i bestemmelsens ordlyd ved vurderingen av strafflegging av ytringer som har politisk karakter, og henviste blant annet til flertallets votum i Rt. 1995 s. 1903.

Han trakk her et skille mellom politiske ytringer generelt og ytringer fremsatt i et partiprogram, da muligheten til straffritt å kunne fremsette de siste er en ”nødvendig forutsetning for at demokratiet kan virke”. Ytringenes formål ble dermed ikke tillagt noen vekt av annenvoterende, da han ikke anså dette som relevant.

Et hensyn som annenvoterende tillå størst vekt i denne saken, er hensynet til fritt å kunne danne politiske partier. Annenvoterende henviste i denne forbindelse til professor Opsahls uttalelse om at vern om friheten til å danne partier er blitt til konstitusjonell sedvanerett med samme trinnhøyde som Grunnloven. Når ytringene i denne saken utgjorde kjerneområde for partiets program, var han enig med tiltaltes forsvarer om at det å strafflegge ytringene her blir det samme som å forby partiet, noe som strider mot det vernet politiske partier har i norsk rett.

Annenvoterende henviste til flere hensyn som trakk i samme retning som ordlyden i Grl. § 100 første ledd, blant annet hensynet til den demokratiske styreform og behovet for vern mot bruk av tvang fra myndigheters side. Det siste fant annenvoterende utslagsgivende for resultatet, da det etter hans mening veide tyngre enn behovet for å straffe enkelte for ytringer egnet til å oppfordre til lovbrudd.

Til slutt vil jeg bemerke, at førstvoterende og annenvoterende i denne saken har ulikt forhold til Grunnlovens bestemmelser. Førstvoterende mente at det kunne gjøres større unntak fra disse i de tilfellene der interesser som står mot innholdet i bestemmelsen, trenger et særlig sterkt vern. Annenvoterende holdt seg på sin side til Grunnlovens overlegne posisjon overfor alle andre rettskilder, og fant det vanskelig å konkludere i strid med Grunnlovens ordlyd, særlig på et kjerneområde for paragrafen.

2.2.3.5 Oppsummering av Høyesteretts praksis på området; konklusjon

Hvis man ser den ovennevnte rettspraksis som en helhet, finner man flere av de samme hensyn som Høyesterett tillegger vekt henholdsvis for og imot straffansvaret for meningsytringer.

For å fastlegge det korrekte innholdet i en meningsytring, og kunne vurdere om denne er egnet til å tilskynde mottakere til utførelse av et lovbrudd, må man, ifølge Høyesterett, vurdere ytringen ut fra hvordan den alminnelige leser eller tilhører oppfatter den⁵⁷.

Ytringen kan videre ikke vurderes alene, men må ses på i lys av den sammenheng ytringen har fremkommet i. Mange meningsytringer kan oppfattes som oppfordring til å begå et lovbrudd, hvis man tar det ut av sammenheng⁵⁸.

Videre, er de fleste dommere i Høyesterett enige i at ytringsfrihet ikke er noen absolutt rettighet, og at det kan gjøres flere innhugg i denne rettigheten til tross for Grunnlovsvernet. Særlig når hensynet til ytringsfrihet står mot behovet for vern om andre menneskerettigheter, har ikke ytringsfrihet noen fortrinnsrett i forhold til de andre rettighetene. Resultatet av avveiningen avhenger dermed av hvilken menneskerettighet som trenger sterkest vern i den konkrete sak.

Likevel uttaler både flertall og mindretall i dissensavgjørelsene, at hjemlene for slike innhugg må anvendes med stor varsomhet, nettopp fordi vernet om ytringsfrihet er lovfestet i Grunnloven.

Når det gjelder hensyn som trekker i retning straffansvaret, blir lovbruddets grovhet tillagt betydelig vekt. Grunnen til det er at det er mer straffverdige å oppfordre til alvorlige krenkelser av andres grunnleggende menneskerettigheter, enn til bagatellmessige forseelser.

⁵⁷ jf. Rt. 1984 s. 1359

⁵⁸ jf. Rt. 1997 s. 1821

Ytringens form spiller også en viss rolle i vurderingen om straffansvaret bør ilegges.

Ytringer som er gjennomtenkt og fremsatt i en avbalansert og veloverveid form, har et større farepotensial, enn de som er fremsatt grunnet en sinnsbevegelse og er følelsesmessig motivert. Dette ble dog ikke tillagt avgjørende vekt i Rt. 1984 s. 1359.

Ytringer som blir fremsatt som følge av provokasjon, synes å bli bedømt på lik linje med alle andre ytringer, og provokasjonen tillegges sjeldent vekt.

Mottakerkretsens størrelse blir også fremhevet av Høyesterett som et argument for resultatet i den ene eller den andre retning. Jo videre krets av personer ytringen blir adressert til, desto mer straffverdig og farlig denne fremstår.

Personens egne ytringer blir av Høyesterett bedømt strengere enn ytringer, som stammer fra andre kilder. Særlig når de fleste kan få tilgang til informasjonen selv, og når denne finnes i autoritative kilder, går informasjonen klar av straffansvaret. Hvis tiltalte derimot uttrykker meninger som er i tråd med vanlig oppfatning innenfor en religiøs eller politisk fraksjon, men utformer disse på en personlig måte, blir disse bedømt som selvstendige ytringer. Tiltalte gis med andre ord ikke mulighet til å ”gjemme” sine straffbare ytringer bak en religiøs eller politisk oppfatning.

Til slutt vil jeg bemerke, at Høyesteretts vurdering av Grunnlovens urokkelighet varierer, til og med i en og samme rettsavgjørelse. Det ser man klart i Rt. 1997 s. 1821, der førstvoterende og annenvoterende henter argumenter til støtte for hvert sitt syn fra tidligere rettspraksis. Dette kan muligens forklares med det forhold, at avveiningen mellom Grunnlovens bestemmelser og formelle lover, hensyn bak disse og forholdet til rettsstridsreservasjonen er en meget vanskelig oppgave som blir løst på forskjellige måter av forskjellige jurister.

2.3.3 Særlige bemerkninger om profesjonsansvaret; ”Advokatdommen”

I dette avsnitt vil jeg se på informasjon som blir formidlet av visse yrkesutøvere i deres egenskap av rådgivere eller spesialister på et bestemt område. Slike ytringer blir vanligvis

fremstilt overfor en klient som søker informasjon på yrkesutøverens spesialfelt, nettopp fordi klienten ikke innehar denne kunnskapen selv.

Disse ytringene omfattes av det såkalte ”profesjonsansvaret”⁵⁹, som er en meget streng norm utviklet i rettspraksis og teori. Ytringene kan i seg selv være straffrie i henhold til Grl. § 100 hvis de blir fremstilt av en gjennomsnittlig borger, men er egnet til å påvirke hovedmannen i retning lovbruddet, eller styrke dennes forsett, når de fremsettes av en rådgiver overfor sin klient.

Det finnes mange regler i norsk rett som tar sikte på å beskytte omverdenen mot yrkesutøvernes misbruk av sin kunnskap og stilling. Det blir oppstilt vilkår for å kunne utøve virksomheten, som særskilt løyve eller bevilling, som kan bli fratatt yrkesutøveren hvis denne ikke utfører sitt arbeid i samsvar med lovgivningen og etiske regler på området. Dette gir myndighetene mulighet til å kontrollere visse yrkesgruppers virksomhet og verne andre mot uheldig påvirkning. I mange lovbestemmelser settes det også sanksjoner, som bot og fengsel, for yrkesutøvere som på en eller annen måte har misbrukt sin stilling. Det er imidlertid blitt funnet at slike tiltak ikke var nok til å beskytte samfunnet mot mulige lovbrudd som kan bli begått som resultat av slik rådgivning.

Bakgrunnen for profesjonsansvaret er dermed hensynet til sikring av forsvarlig utøvelse av profesjonell rådgivning, og hensynet til opprettholdelse av den tillitt som eksisterer i samfunnet mellom yrkesutøvere og klienter. Yrkesutøvere som driver med profesjonell rådgivning har som regel fått en lang utdanning i landets høyskoler og universiteter, og gått gjennom en rekke kvalifikasjonstiltak for å sikre en lovlig og forsvarlig utøvelse av sin profesjon. Menneskene som ikke har slike kunnskaper, men har behov for innføring i disse, har derfor som oftest tillitt til at utøveren driver sin virksomhet i henhold til gjeldende rett og etiske regler. Ønske om å forhindre mulige straffbare handlinger er også et viktig moment i denne vurderingen.

⁵⁹ jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 150

Tilfellene der yrkesutøveren med vilje gir feilaktig informasjon, reiser ingen problemer i forhold til ytringsfriheten, og blir ikke drøftet her. Hvis yrkesutøveren gir misvisende informasjon innenfor sitt spesialfelt fordi denne tolker reglene på område galt eller ikke har tilstrekkelig kjennskap til disse, blir slike forhold i praksis heller ikke tillagt noen betydning ved ileggelse av straffansvaret. Det er med andre ord ikke rom for noen ”godtroende” yrkesutøver, og hans misoppfatning eller mangel på kjennskap til reglene er kun unntaksvis unnskyldelig. Dette springer ut av det særlige aktsomhetskravet som stilles til yrkesutøveren i forhold til hans profesjonelle kunnskaper⁶⁰.

Som i drøftelsen av medvirkningsansvaret generelt, må man her trekke hensynene til straffverdighet og prevensjon inn i vurderingen om ytringer fremsatt av yrkesutøvere i en arbeidssituasjon, bør strafflegges. Eskeland mener det er særlig straffverdig når en person med spesiell kunnskap og statsautorisasjon på et område, som de fleste folk regner som godt nok kvalifikasjonstiltak, misbruker folks tillitt⁶¹. I enkelte straffebud er strafferamme for yrkesutøveren høyere, enn for hovedmannen. Hensynet til allmennprevensjon (forhindre at andre fremsetter slike ytringer) og individualprevensjon (forhindre at den enkelte yrkesutøver fortsetter med sin ulovlige praksis) tilsier en lav terskel for å strafflegge skadelig formidling av informasjon.

På en annen side, må yrkesutøveren gis en betydelig slindringsmonn i forhold til ytring av sine profesjonelle meninger, hvis rådgivningen ellers foregår i forsvarlige former. En lege må for eksempel kunne fortelle sin pasient om legemiddelets farlige egenskaper, uten å bli trukket til ansvar for medvirkning til drap, hvis pasienten bruker legemiddelet for å ta livet av noen. En advokat må på samme måte kunne gi råd om hvilken selskapsform som er mest heldig skattemessig sett, selv om staten kanskje taper mulige skatteinntekter på dette, hvis alternativer er innenfor lovens grenser.

Likevel må yrkesutøveren fremsette sine uttalelser med større aktsomhet enn vanlige folk, da det alltid er en risiko at yrkesutøverens spesielle kunnskap, ellers utilgjengelig for vanlige folk, kan bli misbrukt.

⁶⁰ jf. Husabø. Straffansvarets periferi, s. 150

⁶¹ jf. Eskeland. Strafferett, s. 209

Når yrkesutøveren forstår eller må forstå at hensikten med klientens forespørsel er å misbruke informasjonen, eller har mistanke om at informasjonen kan føre klienten til utførelsen av lovbruddet, og likevel velger å formidle slik informasjon, må han eller hun kunne trekkes til straffansvar for dette.

I spesiallovene, f. eks. ligningsloven, finnes det en rekke bestemmelser som uttrykkelig hjemler straffansvar for bistand til en straffbar handling under rådgivningen.

Illustrasjon på hvordan profesjonsansvaret blir vurdert i Høyesteretts praksis, finnes i Rt. 1996 s. 391 ("Skatteadvokat-dommen"). I denne avgjørelsen hadde rådgiveren ikke gitt noen falsk eller misvisende informasjon, verken forsettlig eller grunnet uvitenhet om reglene på området.

Faktumet i saken var at en advokat hadde gitt sin klient noen råd angående skatt, selvangivelse mv. Denne klienten hadde brukt advokatens råd til å villedde ligningsmyndighetene og unndra noen verdier fra beskatningen. Advokaten her hadde verken bistått sin klient under oppsett av hans selvangivelser, eller i formidlingen av opplysninger til ligningsmyndighetene.

Advokaten ble tiltalt for overtredelse av dagjeldende ligningslovs § 12-2. I denne bestemmelsen fantes det to vilkår for å strafflegge rådgiveren. For det første, måtte det ha vært gitt bistand til en skattyter gjeldende dennes selvangivelse, regnskap eller utarbeidelse av opplysninger for ligningsmyndighetene. Som et annet vilkår krevdes det at hovedmannen forsettlig unndro eller søkte å unndra formue eller inntekt fra å bli skattlagt. Byrettens frifinnende dom ble opphevet i Høyesterett.

Høyesterett uttalte her at lignl. § 12-2 i henhold til bestemmelsens formål, ikke kunne være begrenset til tilfeller der bistanden kun gjaldt selve regnskapet, selvangivelsen eller opplysninger meddelt ligningsmyndighetene. Det ble fremhevet at bestemmelsen i § 12-2 også måtte omfatte ren rådgivning gjeldende spørsmålene på området, dvs. ytringer som formidles fra rådgiveren til klienten.

Høyesterett hentet støtte til dette argument i bestemmelsens forarbeider: ”Hvis en slik konsulent for vinnings skyld stiller sine faglige kunnskaper til disposisjon for sine klienter for å hjelpe til med skattesvik eller annen unndragelse av skatt, gjør han seg skyldig i et *særlig straffverdig* forhold. Han betyr en *større samfunnsfare* enn den enkelte skattyter som gjør seg skyldig i skattesvik.” Høyesterett tolket straffebudets ordlyd utvidende, og stadfestet strengt straffansvar for advokaten ut fra det synspunkt, at advokatens handlinger i den konkrete situasjon fremstod som særlig straffverdige.

Det finnes flere avgjørelser på området for profesjonsansvaret som bekrefter Høyesteretts oppfatning at terskelen for å strafflegge yrkesutøvere ligger lavere enn for vanlige folk.

3 Oppsummering og avslutning

Under dette punkt foretar jeg oppsummering av hele avhandlingen under ett – hvordan den enkeltes rettssikkerhet blir ivaretatt i Høyesteretts praksis vedrørende straffansvaret for psykisk medvirkning.

Når det gjelder medvirkningsansvaret generelt, ser man i alle avgjørelsene som er drøftet ovenfor, at Høyesterett vurderer bistandshandlingen i sammenheng med øvrige momenter i saken, og ikke løsrevet fra et videre sammenheng.

Det man kan konstatere i forhold til rettssikkerhet er at medvirkerens rettslige posisjon i praksis ikke alltid lar seg avdekke på forhånd. Selv om man ikke har noe spesielt ønske om å medvirke til lovovertrедelsen, finnes det situasjoner der man ikke har noen andre valg enn å bistå hovedmannen. Dette blir som regel ikke vurdert som formildende omstendighet av Høyesterett ved ileggelse av straffansvaret, selv der tiltalte uforskyldt havner i en slik situasjon. Ofte blir det av Høyesterett oppstilt en plikt for tiltalte til å handle annerledes, selv der denne handlingen er forbundet med risiko for tiltaltes liv og helse.

Legalitetsprinsippet blir ofte skjøvet i bakgrunnen, og helt andre hensyn som trekker i motsatt retning, blir avgjørende for resultatet. Til tross for at Høyesterett ofte innledningsvis bemerker at straffebudene som hjemler medvirkningsansvar, ikke skal tolkes for utvidende, særlig i tilfelle der de kolliderer med bestemmelser i Grunnloven, blir resultatet i saken likevel annerledes enn man kunne forvente, basert på ulike reelle hensyn som blir funnet utslagsgivende.

Grunnen til dette er muligens det synspunkt at straffbare handlinger utført av flere i fellesskap, uavhengig av den enkeltes rolle ved utførelsen av handlingen, har større farepotensial, enn lovbrudd begått av et menneske. Andenæs uttrykker det slik: ”Det er en alminnelig psykologisk erfaring at den enkelte får større mot, både til godt og ondt, når han vet han har andre med seg”⁶².

Lovbruddets grovhet sammen med medvirkerens frivillige opptreden tilsier i enkelte tilfelle utvidende tolkning til skade for den tiltalte. Forklaringen på dette er at når man frivillig begår seg ut på utførelse av en straffbar handling, må denne regne med å bli strafflagt også for eventuelle forandringer i den opprinnelige planen, der flere lovbrudd begås. Dette er illustrert i Rt. 1995 s. 1228.

I tilfellene der medvirkningen er av passiv karakter, oppstiller Høyesterett ofte en handlingsplikt for tiltalte til å forhindre lovbruddet eller ta avstand fra det. Dette er særlig synlig i de situasjoner der Høyesterett mener at den alternative handlingen virkelig kunne forhindre lovbruddet. For å bli fritatt fra straffansvaret, må vitnet til den straffbare handling oppføre seg på en slik måte, at dennes påvirkning av hovedmennene i form av stilltiende samtykke blir minst mulig. Høyesterett har her med andre ord utviklet en uhjemlet plikt for borgerne til å forhindre lovbrudd.

På den annen side, ved å oppstille en terskel for å idømme medvirkningsansvar, som er felles for nærmest alle tiltalte, gir Høyesterett en større mulighet for enkeltborgere til å forutberegne sin rettslige stilling. Dette gjelder også i forhold til ytringsfriheten: når man

⁶² jf. Andenæs. Alminnelig strafferett, s. 324

ser den grense Høyesterett har trukket med hensyn til dette, kan borgeren unngå å bli straffet for sine ytringer ved ikke å gå over denne grensen.

Straffelovgivningens oppbygging og straffebudenes ofte skjønnsmessige innhold bidrar til større muligheter for Høyesterett til å tolke straffebudene i samsvar med nåtidens verdier, opinionen, den nye lovgivningen på området og forpliktelsene Norge har i henhold til internasjonale overenskomster. Dette ble blant annet uttrykt av førstvoterende i Rt. 1997 s. 1821. Ved å bruke straffebudenes fleksibilitet, gjør Høyesterett det både lettere og vanskeligere for enkeltborgeren å forutberegne sin rettslige stilling. Tiltalte kan regne med å bli straffedømt ut fra rettstilstanden på tidspunktet da lovbruddet ble begått, men dette kan til tider likevel være vanskelig å vite på forhånd, særlig grunnet den dynamiske utviklingen av lovgivningen og Høyesteretts praksis.

Til slutt, rettspraksis befinner seg i en kontinuerlig utvikling. Høyesterett fremstår mange ganger som lydhør overfor kritikken som uttrykkes i blant annet, den juridiske litteratur, og selv korrigerer sin egen praksis når det er klart at terskelen for å idømme straffansvar for medvirkning har blitt for lav eller for høy.

4 Litteraturliste

Lover, konvensjoner og forarbeider

Lover

Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven), 17. mai 1814:

§ 96

§ 100

§ 110c

Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven), 22. mai. Nr. 10. 1902:

§ 2

§ 47

§ 48

§ 86 (opphevet)

§ 135a

§ 140

§ 170

§ 196

§ 241

§ 350

Lov om ligningsforvaltning (ligningsloven), 13. juni. Nr. 24. 1980:

§ 12-2 (opphevet)

Lov om omsetning av alkoholholdig drikk m. v. (Alkoholloven), 2. juni. Nr. 27. 1989:

§ 10-1

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (Menneskerettsloven), 21. mai. Nr. 30. 1999:

§ 2

Lov om straff (Straffeloven), 20. mai. Nr. 28. 2005:

§ 15

Internasjonale konvensjoner

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (EMK)

Art. 7 – No punishment without law

Art. 10 – Freedom of Expression

International Covenant on Civil and Political Rights (SP)

Art. 18

CERD Convention

Art. 4

Forarbeider

S.K.M. 1896. Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriget Norge.
NOU 1979:46. Særlig strafferettslig vern for homofile.
NOU 1983:57. Straffelovgivningen under omforming.
Straff (straffeloven) Ot.prp.nr.90 (2003-2004). 8 Straffansvarets yttergrenser -
kriminalisering av medvirkning til, forsøk på og forberedelse av straffbare handlinger.

Domsregister

Rt. 1881 s. 850
Rt. 1907 s. 333
Rt. 1926 s. 581
Rt. 1945 s. 13
Rt. 1945 s. 109
Rt. 1947 s. 742
Rt. 1957 s. 476
Rt. 1974 s. 382
Rt. 1976 s. 1
Rt. 1977 s.6
Rt. 1977 s. 114
Rt. 1978 s. 147
Rt. 1978 s. 1072
Rt. 1981 s. 1305
Rt. 1982 s. 1315
Rt. 1984 s. 835
Rt. 1984 s.1359
Rt. 1989 s. 1004
Rt. 1992 s. 810
Rt. 1994 s. 872
Rt. 1995 s. 355
Rt. 1995 s. 530

Rt. 1995 s. 1057
Rt. 1995 s. 1228
Rt. 1995 s. 1903
Rt. 1996 s. 211
Rt. 1996 s. 391
Rt. 1997 s. 1821
Rt. 1998 s. 459
Rt. 1999 s. 996
Rt. 2005 s. 934
Rt. 2006 s. 161

Litteratur

Andorsen. Om straffbar oppvigling

Andorsen, Kjell. Om straffbar oppvigling. Tidsskrift for rettsvitenskap 1990 s. 485.

Andenæs. Det vanskelige oppgjøret

Andenæs, Johs. "Det vanskelige oppgjøret", Oslo 1998 s. 128.

Husabø. Straffansvarets periferi

Husabø, Erling Johannes. Straffansvarets periferi. Medverking, forsøk, førebuing. Bergen, 1999.

Andenæs. Alminnelig strafferett

Andenæs, Johs. Alminnelig strafferett. 5. utg. Oslo, 2004.

Andorsen. "Skippagurra-saken"

Andorsen, Kjell. En dissensavgjørelse i Høyesterett om straffelovstolkning – "Skippagurra-saken", Tidsskrift for strafferett 2004 s 147.

Eskeland. Strafferett

Eskeland, Ståle. Strafferett. 2. utgave. Oslo, 2006.

5 Lister over tabeller og figurer m v

<http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/VALSPE10/>